

Arhitektura je arhitektura

Slovenske arhitektke na presečišču mnogoterih kreativnih praks

Nuša Zupanc

Arhitektura je samostojna kreativna praksa, ki se samoopredeljuje. To pomeni, da je njeno gibalno nenehno preverjanje in preizkušanje. Ni umetnost, ni oblikovanje, je arhitektura. Ali kot pravi ddr. Petra Čeferin, mednarodno priznana arhitekturna teoretičarka in utemeljiteljica arhitekturne teorije v slovenskem in mednarodnem merilu: arhitektura je arhitektura.¹ Ustvarjati arhitekturo pomeni ustvarjati znotraj spektra kreativnih dejavnosti, katerih skupni imenovalec je prebijanje obstoječih omejitev v kontekstu prostora, besede, skice. Arhitektura ponuja možnost uvida o novih možnostih in zajema vse, od teorije, besedil in načrtov do grajenega, razstavljenega. Ustvarjati v dobi poznega kapitalizma pomeni upirati se stereotipom in omejujočim družbenim vlogam, dan za dnem iskati dobre rešitve in sklepati kompromise pri željah tržno naravnanih investitorjev in naročnikov. Tema prispevka je ženska v arhitekturi. Kako zajeti to področje in raziskati položaj in vnemo arhitektk danes? Arhitektura je stroka, ki je v našem prostoru neregulirana. S tem merim na naslednje težave: neregulirane cene, neregulirane urne postavke, delo brez pogodb, neupoštevanje 8-urnega delovnika, nečloveški pogoji dela v birojih. Skoraj ni rednih zaposlitev, mladi arhitektke in arhitekti morajo, če želijo biti na pravi strani zakona, postati samostojni podjetniki in mesečno plačevati visoke prispevke za socialno varnost, dokler ne zberejo dovolj referenc in ne izpolnijo pogojev za pridobitev statusa samozaposlenega v kulturi. Nato so oproščeni plačevanja prispevkov – problem pa je, da celoletni dovoljeni prihodek omogoča izplačevanje zelo nizke mesečne plače, kar dolgoročno vpliva na nizko izplačilo pokojnine. Druga rešitev, po kateri posegajo mladi, je ustanovitev zavodov in društev, ki pa ne omogočajo socialne varnosti, če zavod ali društvo nima dovolj sredstev, da bi bil posameznik lahko redno zaposlen. Tretja možnost zaposlitve je še bolj prekarna – delo na črno. Kako to zadeva ženske? Vprašati se o položaju arhitektk v sodobnem času pomeni vprašati se o položaju žensk. V današnji družbi, čeprav je emancipirana, se prepogosto srečujemo še z nevidnim delom. Nevidno delo² je izraz, ki izhaja iz članka iz leta 1987 o nevidnem delu sociologinje Arlene Daniels. Nanaša se na neplačano delo, ki je neopazeno, nepriznано in neregulirano. S tem predvsem mislimo na delo, ki ga ženske vložimo, da družba sploh lahko deluje: vzdrževanje gospodinjstva, skrb za družino, vzgoja otrok, nega bolnih otrok, skrb za starejše člane družine. Večina arhitektk, s katerimi sem se pogovarjala, opravlja vse omenjeno nevidno delo in hkrati vodi arhitekturni biro, društvo ali zavod. Večina mlajših arhitektk je v prekarnih delovnih razmerjih, brez redne zaposlitve, večina je samostojnih podjetnic ali pa imajo status samozaposlenih v kulturi.

Pri raziskavi me je predvsem zanimalo, na kakšne težave, v zasebnem in poslovnem svetu, so naleteli arhitektke, ki delujejo na širokem področju arhitekture.

Trenutno sta pri Zbornici za arhitekturo in prostor Slovenije (ZAPS) registrirana 1602 člana, od teh je 748 članic oz. 46,69 % in 854 članov oz. 53,31 %. Pri ZAPS so častno članstvo prvič podelili ženski leta 2014, ko je ta naslov dobila ddr. Petra Čeferin. Med 27 častnimi člani so zgolj 4 arhitektke in 1 krajinska arhitektka.³

Na Fakulteti za arhitekturo (FA) v Ljubljani uči 31 visokošolskih učiteljev, 5 rednih profesorice (prof. dr. Alenka Fikfak, prof. mag. Anja Planišček, prof. dr. Martina Zbabič, prof. dr. Senegačnik, prof. Maruša Zorec in prof. dr. Tadeja Zupančič) in kar 9 profesorjev. Prva redna profesorica je bila dr. Živa Deu, ki je ta naziv pridobila šele leta 2014. Med 9 izrednimi profesorji je 5 izrednih profesorice, med 21 docenti je 5

docentk in med 20 asistenti je 7 asistentk.⁴ Na Oddelku za arhitekturo Fakultete za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo v Mariboru je edina arhitektka z nazivom redne profesorice prav dekanja fakultete, red. prof. dr. Vesna Žegarar Leskovar, med 16 zaposlenimi je 8 žensk, od tega ena redna in 2 izredni profesorici, 2 docentki in 3 asistentke.⁵

Postavljam tezo, da slovenska arhitektura niza presežke predvsem zaradi arhitektk, ki so sposobne zajeti širino odgovornosti arhitekturnega poklica in se pri svojem delu ne omejujejo samo na projektiranje. Za položitev temeljev arhitekturni teoriji v našem prostoru pa se lahko zahvalimo zgolj arhitektkam ter pobudi Teoretska praksa arhitekture ddr. Petre Čeferin. Arhitektke, predstavljene v prispevku, tvegajo finančno negotovost pri zagonu mnogoterih participativnih projektov, kot so izobraževanje širše javnosti ter neprofitno delo. Zavedajo se omejitev družbenih vlog, a jih to niti ne zanima, saj jih s svojim delom in pokončno držo prebijajo, znajo se povezovati in najti rešitve samostojno ali s sodelovanjem. V pogovoru z arhitektkami sem spoznala, da so slovenske arhitektke radikalne vizionarke in se z različnimi stereotipi ne ukvarjajo, mizogine in negativne opazke negirajo s svojim delom in afirmativno držo. Afirmativnost pomeni iskanje rešitev, preizpraševanje in ipiranje politikam, ki se čedalje manj zavzemajo za izobraževanje o pomembnosti skupnega prostora, prenovno obstoječih stavb in podporo kreativnemu sektorju. Menim, da ni pomembno, ali si arhitekt ali arhitektka, pomembno pomembno je, kakšno arhitekturo ustvarjaš. Da smo v slovenskem prostoru to dosegli, se lahko zahvalimo vsem arhitektkam (začenši z Dušano Šantel Kanoni, prvo slovensko arhitektko), ki so v preteklem stoletju tlakovale pot in si priborile položaj v arhitekturi. In ne samo tistim, ki jih ni več med nami, temveč tudi vsem, ki delujejo zdaj. Menim, da so gibanja MoMoWo - Women's Creativity Since the Modern Movement in razstave, ki osvetljujejo delo prezrtih arhitektk in predstavljajo dela aktualnih arhitektk, nujne, je pa treba začrtati mejo, da s katalogizacijo ne spodbujamo stereotipnih vprašanj o tem, kakšna je razlika med moškim in žensko v arhitekturi. In če izhajam iz prvega odstavka, arhitektura je arhitektura, potem moramo iz diskurza umakniti moškost in ženskost – socialni konstrukt spola v diskurzu arhitekture nima prostora. Nehati se moramo spraševati, kakšne lastnosti prinese spol pri delu, saj je arhitekturni um dovolj prožen za ostro odločanje in empatijo. Intervjuvala sem več kot 30 arhitektk in v prispevek vključila 25 najzanimivejših perspektiv. Namenoma sem se vzdržala vprašanj o razlikah med spoloma, zanimal me je širši pogled na arhitekturo, na potek dela in na sistemske spremembe, ki so potrebne za ohranjanje integritete arhitekture.

1 Čeferin, P. (2016). *Niti uporabni niti estetski objekt: strukturna logika arhitekture* (R. Riha, Ed.; 1. izd.). Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 81.

2 Daniels, A. K. (1987). Invisible Work. *Social Problems*, 34(5), 403–415. <https://doi.org/10.2307/800538>

3 Vir: Spletna stran ZAPS: <https://zaps.si/poslanstvo-in-statistika/>

4 Podatki pridobljeni s spletne strani FA <https://www.fa.uni-lj.si/podrocja-delovanja/pedagogi/> (13. 5. 2022). Nismo šteli gostjočih predavateljev. Op. ur.

5 Podatki pridobljeni s spletne strani Fakultete za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo <https://www.fgpa.um.si/arhitektura/zaposleni/> (13. 5. 2022). Nismo šteli zunanjih sodelavcev. Op. ur.

Mika Cimolini med vodenjem po razstavi [Tunel 29] *Oblikovanje za postapokaliptični svet*. Razstava predstavlja pohištvo, ki so ga slovenski oblikovalci izdelali iz reciklirane plastike, lesa, invazivnih rastlin in odpadnih kovin. Vodilo pri kuriranju je bilo vprašanje, kako se prizadevanja za spopadanje z realnostjo potrošništva in klimatskimi spremembami ter raziskovanje potenciala nekonvencionalnih materialov odražajo v oblikovanju za jutri.

»Arhitekture ne razumem kot monotemske discipline, ampak jo dojemam kot multidisciplinarno dejavnost. Arhitektura združuje.«

Mika Cimolini

Center za kreativnost

Center za kreativnost (CzK) je interdisciplinarna nacionalna platforma, ki deluje med Ljubljano in Mariborom ter zagotavlja sistem podpornih programov ter aktivnosti za kreativno-kulturni sektor. Programske sklope CzK – razvoj novih izdelkov in storitev, izobraževanja, mreženje in raziskave, povezovanje s spletom in promocija – dopolnjujejo finančne vzpodbude za kreativne kulturne industrije, ki jih podeljuje Ministrstvo za kulturo na podlagi razpisov. CzK s svojim delovanjem krepi in spodbuja družbeno in ekonomsko vrednost sektorja in ga povezuje z gospodarstvom in drugimi sektorji. Ekipo CzK sestavljajo vodja mag. Anja Zorko, vodje projektov Maja Kovačič, Urška Krivograd ter Marko Podjavoršek, programska vodja Mika Cimolini, zunanja sodelavka Zala Košnik in drugi zunanji sodelavci. Zadnji med naštetimi sta arhitektki. CzK je s pomočjo evropskih kohezijskih sredstev vzniknil iz potrebe po razvoju podjetništva znotraj kreativno-kulturnega sektorja, z željo po povezovanju z drugimi sektorji. CzK je podporno okolje za razvoj kreativnega sektorja pri nas in obenem pomemben del podpornega okolja za razvoj inovacij v Sloveniji.

Mika Cimolini je arhitektka, a je svojo pot začela kot novinarka. Do odhoda na Nizozemsko je vrsto let pokrivala področje vizualne in intermedijske umetnosti, znanosti in arhitekture za oddajo Studio City. Po končanem študiju na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo se je odpravila na Nizozemsko, kjer je magistrirala na izobraževalni ustanovi The Berlage Center for Advanced Studies in Architecture and Urban Design s študijo o produktih, blagovnih znamkah in s tem povezanih arhitekturnih organizacijah. Na Nizozemskem je nekaj časa delala v biroju UN Studio, nato pa skupaj z Igorjem Kebloom ustanovila Elastik, arhitekturni studio, razpet med Amsterdamom in Ljubljano. Po vrnitvi v Ljubljano je ustanovila studio Hikikomori, podjetje za multimedijo in arhitekturo, v katerem deluje kot pooblaščenka arhitektka. Do leta 2019 je sodelovala z Ministrstvom za kulturo v različnih strokovnih komisijah, nazadnje kot predsednica komisije za statusne zadeve. Kot komisarka za informiranje in pozneje kot predstavnica ljubljanske regije je skrbela za komuniciranje med člani in ZAPS ter prenovila dan arhitektov ter nagrade ZAPS, tako da je dogodek zdaj namenjen članom in širši javnosti. Sodelovala je pri več pomembnih priročnikih, kot so *Avtorska pravica v arhitekturi* in *Vrednotenje arhitekturnih storitev – Arhigram*. Mika Cimolini je kurirala in soavtorsko organizirala več arhitekturnih in muzejskih razstav. Med drugim razstavo ob 50-letnici stola rex Nika Kralja v Moderni galeriji ter razstavo *Stanovanjske ne/politike* v produkciji ZAPS. Skrbela je za vsakoletno predstavitev slovenskega oblikovanja na Milanškem tednu oblikovanja (Milano Design Week), kjer je skupaj s CzK predstavljala izbor sodobne produkcije slovenskih oblikovalcev in neodvisnih izdelovalcev pohištva. Razstava *Prihodnost bivanja* s predstavitvijo izdelkov, ki so prejeli znak odličnosti Made in Slovenia, je v času slovenskega predsedovanja EU gostovala na kar 35 prizoriščih v 24 državah sveta. Delovanje Mike Cimolini in njeno udejstvovanje v medijskem prostoru opozarja na kulturno razsežnost arhitekturne discipline.

Center arhitekture Slovenije in program Igriva arhitektura

Center arhitekture Slovenije so spomladi leta 2013 ustanovile arhitektke Polona Filipič Gorenšek, Lenka Kavčič, Špela Kuhar, Ana Struna Bregar, Barbara Viki Šubic in krajinska arhitektka Tanja Maljevac. Trenutno v Centru arhitekture Slovenije delujejo Barbara Viki Šubic, Polona Filipič Gorenšek, Nives Čorak, Tina Gradišer, Tina Silič in Ana Medved.

Že pred ustanovitvijo zavoda so sodelovale in vodile program Igriva arhitektura (2009–danes), ki izhaja iz mednarodne pobude UIA – Union Internationale des Architectes. Program je nastal iz nagrade *zlata kocka* – biennialne nagrade za samoiniciativne osnovnošolske projekte, pri katerih so učitelji izvajali prostorske akcije in spodbujali razmišljanja o prostoru. Program Igriva arhitektura s sodobnimi metodami učenja z izkušnjo podpira kritično in ustvarjalno mišljenje ter ponuja kakovostne in zanimive postopke za razumevanje prostora, arhitekture in oblikovanja v formalnih in neformalnih izobraževalnih okoljih. Prilagojen je različnim starostnim skupinam in tudi otrokom s posebnimi potrebami. V okviru programa potekajo številne dejavnosti doma in v tujini, delavnice za otroke in mlade v vzgojno-izobraževalnih ustanovah, izobraževanja za učitelje, vsakoletni natečaji ob mednarodnem dnevu habitata. Vključena je tudi priprava didaktičnega gradiva in priročnikov. Znotraj projekta Igriva arhitektura so sodelavke zasnovale model delavnic za osnovne šole, ki ga izvajajo po vsej Sloveniji v okviru tehniških dni. Gre za peturni program, zasnovan na podlagi kurikula za osnovno šolo. Učencem, ki prehajajo iz razreda v razred, omogoča pridobivanje novega znanja in nadgradnjo že osvojenih spoznanj o prostoru in arhitekturi. Pri izvajanju delavnic v osnovnih šolah po Sloveniji sodeluje več kot 40 mentoric, študentk višjih letnikov arhitekture, krajinske arhitekture in študentk s pedagoške fakultete. Doslej so izšli že štirje priročniki o izkustvenem učenju na področju arhitekture, prostora in oblikovanja. Program Igriva arhitektura je bil leta 2013 nagrajen s Plečnikovo medaljo.

Center arhitekture Slovenije je od leta 2010 tudi član koordinacijskega odbora Kulturnega bazarja in koordinator področja Arhitektura in oblikovanje. Eden pomembnejših projektov Centra so Vurnikovi dnevi, ki potekajo od leta 2014. V njihovem okviru je nastala tudi blagovna znamka Darilo slovenske arhitekture, ki z darili izobražuje in predstavlja slovensko arhitekturno dediščino. Leta 2018, ob 100. obletnici začetka visokošolskega študija arhitekture na Slovenskem, ki je bil organiziran na pobudo arhitekta Ivana Vurnika, so bili v Centru arhitekture Slovenije pobudniki zamisli, da s partnerji ustanovijo Vurnikovo študentsko nagrado za perspektivnega študenta/študentko arhitekture, krajinske arhitekture ali urbanizma. Od leta 2016 Center v sodelovanju z Umetnostnozgodovinskim inštitutom Franceta Steleta na ZRC SAZU in Galeriji Dessa pripravlja razstave s skupnim naslovom *V ospredje: Pionirke slovenske arhitekture, gradbeništva in oblikovanja*. Leta 2020 je po zaprtju četrte razstave izšla monografija *V ospredje*, v kateri je predstavljanih 40 ustvarjalok. Leta 2022 je sledila peta razstava, ki je predstavila novih devet ustvarjalok s področja arhitekture, gradbeništva in oblikovanja.

»Skrbi me za urejanje slovenskega skupnega prostora. Ali ni skrb zbujačo, da teh tem vzgojno-izobraževalni programi ne obravnavajo zadostno? Šele naš zavod, ki smo ga ustanovile arhitektke, se je lotil teh tem in se začel ukvarjati z zelo specifičnim podajanjem arhitekturnih in prostorskih znanj. To pa je ključno za stroko, za prebivalce, za naš skupni prostor. Vse naše delovanje je tek na dolge proge, z majhnimi koraki dosegamo cilj, ki ga bodo opazile šele naslednje generacije. Zato je vredno slediti našemu poslanstvu.«

Barbara Viki Šubic

CER – Partnerstvo za trajnostno gospodarstvo

CER – Partnerstvo za trajnostno gospodarstvo je mreža naprednih podjetij in organizacij, ki si prizadevajo za prehod v podnebno nevtralnno gospodarstvo. Ana Struna Bregar je od leta 2017 izvršna direktorica poslovnega združenja CER, po izobrazbi pa je diplomirana inženirka arhitekture. Zadnjih 15 let se ukvarja z razvojem in vodenjem platform za predstavitev inovativnih praks, ozaveščanje in promocijo na področju kakovostno grajenega prostora ter trajnostnega gospodarstva. V zadnjih letih se je posvetila trajnostnemu managementu in spodbujanju podnebno nevtralnega gospodarstva. Na tem področju je pridobila več certifikatov, med drugimi tudi Univerze v Cambridgeu. Bila je vodja Hiše arhitekture pri ZAPS ter soustanoviteljica in direktorica platforme Odprte hiše Slovenije, največjega slovenskega arhitekturno-nepremičninskega festivala, ki je del mednarodne mreže Open House Worldwide. Za Odprte hiše Slovenije in projekt izobraževanja otrok ter pedagogov o grajenem prostoru Igriva arhitektura je s soavtoricami prejela tudi največji stanovski priznanji – Plečnikovi medalji. V letu 2020 je bila pobudnica zaveznitva gospodarstva za zeleno okrevanje po pandemiji covid-19, za kar so v CER dobili tudi nagrado časnika Finance. Je avtorica različnih strokovnih prispevkov, moderatorica in predavateljica na strokovnih dogodkih. Zaradi raznolikih izkušenj jo je letos kustosinja Jane Withers povabila k svetovalnemu odboru BIO27, ki ga organizira Muzej za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani (MAO). Njena vloga v svetovalnem odboru je usmerjanje bienala k trajnostnim predstavitevni tehnikam in praktičnim rešitvam, ki oblikovalcem, arhitektom in delavcem v kulturnoustvarjalnem sektorju omogočajo boljši trajnostni odtis pri delu tako glede vodenja kot tudi vpliva na okolje in družbo.

Galerija DESSA

Galerija DESSA je v arhitekturnih krogih zelo cenjena, le malokdo iz mlajše generacije pa ve, da gre za akronim: delovna skupnost samostojnih arhitektov. Proti koncu osemdesetih let se je nakazoval razpad skupne države. Menjava ekonomskega sistema je pred nastankom Republike Slovenije povzročila

»Skupnost je bila ustanovljena kot zavod z namenom, da bi lahko arhitektke in arhitekti s statusom samostojnih kulturnih delavcev delovali samostojno. V tistem času rednih zaposlitev skoraj ni bilo. Zato smo v Dessi ustanovili projektivno podjetje Arhé in si tako omogočil samostojno delovanje. Vsi smo delo pridobivali sami, naš status pa nam tudi ni zagotavljal enakih pravic, kot jih imajo zaposleni. Po tem se razlikujemo od tistih, ki so bili redno zaposleni v podjetjih in drugih ustanovah.«

Andreja Jug

precejšnjo gospodarsko krizo, ki je močno prizadela tudi arhitekturne biroje. Galerija DESSA je bila ustanovljena 17. aprila 1989, sredi gospodarske krize, kot samonikla rešitev za številne arhitektke in neprekinjeno deluje še danes. Prvih 25 let sta jo vodila zakonca arhitekta Majda Cajnko in Andrej Hrausky, ki sta ogromno naredila za promocijo slovenske arhitekture v svetu. Za svoje delovanje sta bila leta 2014 nagrajena s Plečnikovim odličjem za življenjsko delo. Leto prej, leta 2013, sta vodenje galerije predala mlajši generaciji, trenutno jo vodi arhitektka Maja Ivanič s strokovno ekipo Kristino Dešman, Špelo Kuhar, Evo Mavsar, Špelo Nardoni Kovač, Vesno Perovnik in Damjano Završek Hudnik. Prvi dve leti je bila v ekipi tudi Katarina Čakš. Izraz *dessovke* je še danes oznaka za prodorne slovenske arhitektke, ki so ustvarjale pod okriljem galerije.

»DESSA je bila vedno ključni del slovenske arhitekturne scene in želim si, da tako tudi ostane. V času brez interneta je igrala ključno povezovalno vlogo med tujimi in dejavnimi slovenskimi arhitekti. Vabila in predstavljala je mednarodno priznane arhitektke, organizirala različne pogovore in izjemne strokovne ekskurzije. Še danes se galerijski način predstavljanja arhitekture ni spremenil: potrebni so odlična fotografija, ustrezna predstavitevna tehnika in arhitekturna kritika.«

Maja Ivanič

Maja Ivanič je leta 1995 diplomirala na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo pri prof. Janezu Koželju. Po koncu študija je nekaj let sodelovala v arhitekturnem biroju Atelierarhitekti. Že takrat je začela soustvarjati arhitekturni del oddaje Trend na Televiziji Slovenija. Pozneje je bila urednica revije Hiše in predsednica Društva arhitektov Ljubljana. S soavtorji je prejemnica zlatega svinčnika za vrtec Pedenjcarstvo v Ljubljani in častna članica ZAPS. Meni, da se DESSA ves čas delovanja primerno odziva na družbene spremembe, na menjave družbenih ureditev in gospodarske krize. Med letoma 2013 in 2016, po gospodarski krizi leta 2008, katere val je arhitekturno stroko zadel pet let pozneje, se je galerija uspešno spopadla tudi s finančnimi težavami. Pri vodenju poudarjajo sodelovanje, zaupanje, timsko delo in aktualnost galerijskega programa. Ta se je od predstavljanja posameznih arhitektov in birojev preusmeril k družbeno angažiranim temam, v ohranjanje in poudarjanje kulturno-arhitekturne identitete in v raziskovanje aktualnih družbeno-prostorskih problematik. V zadnjem desetletju so bile v DESSI predstavljene teme stanovanj, vrtcev in šol, arhitekture iz obdobja modernizma, za katero Maja Ivanič meni, da je izjemna v svetovnem merilu. Opozarjali so na ohranjanje kolektivnega spomina in umetniško-arhitekturno izjemnih povojnih spomenikov, ki še vedno gostujejo v republikah nekdanje skupne države.

»Tudi kot projektantka poskušam biti družbeno dejavna. Ne vidim in ne delam razlik med Ljubljano in preostalo Slovenijo: na kakovosten prostor in kakovostno arhitekturo se vsi odzivamo enako pozitivno. Arhitekt mora razumeti vse plasti konteksta, v katerem deluje, in mora znati razmišljati večplastno. Ustvarjati arhitekturo pomeni znati znotraj nasprotujočih si parametrov prostorskega problema najti rešitev in ovire spremeniti v priložnosti.«

Maja Ivanič

© arhiv društva Est=etika

Društvo Est=etika v okviru tedna trajnostne mobilnosti že šest let zapored na Rozmanovi ulici pripravlja Park(irni) dan v Novem mestu. Z zasedbo več parkirnih prostorov opozarja na številnost parkirnih prostorov v mestnem jedru. Trenutno so del društva Natalija Zanoški, Anja Koršič Mravljje, Barbara Škraba, Tamara Rijavec, Viktorija Tekstor, Marina Katalenič, Eki Schweiger, Darko Plevnik.

Društvo za vzpodbujanje etike v prostoru Est=etika

Leta 2013 so v Novem mestu arhitekti Natalija Zanoški, Darko Plevnik in Anja Koršič Mravljje ustanovili društvo Est=etika. Društvo za vzpodbujanje etike v prostoru je nevladna organizacija, ki povezuje angažirane posameznike in skupnosti pri raziskovanju taktičnega in vključevalnega urbanizma, izpostavljanju kakovostne arhitekture ter poudarja pomen trajnostne mobilnosti in zelenih površin. Predvsem pa želi opozarjati na spregledane prostorske probleme in z zgledom dejavnega državljanstva spodbujati soudeležbo različnih javnosti.

Organizacija trenutno deluje v Novem mestu, kjer so s svojim multidisciplinarnim pristopom in s sodelovanjem do zdaj uresničili številne projekte, nekatere tudi vidne na interaktivnem zemljevidu s kar 34 točkami. Te zajemajo 8 sklopov urbanih intervencij, 3 specifično oblikovalske in arhitekturne razstave, 20 označb in predstavitev različnih dreves v središču

Novega mesta ter 2 arhitekturni publikaciji: predstavitev 27 izbranih stavb 20. stoletja v Novem mestu (*Odkrita arhitektura 1900–2000*) in strnjen pregled urbanističnih in arhitekturnih prizadevanj v zadnjih 70 letih v zborniku *ReVizije prostora Novega mesta*. Na zemljevid pa ažurno umeščajo tudi partnerske projekte in druge družbeno in prostorsko angažirane akcije. Da je delo društva prepoznavno, potrjuje dejstvo, da je kot tretje v Sloveniji pri Ministrstvu za okolje in prostor pridobilo status društva v javnem interesu na področju urejanja prostora. V letu 2017 so izdali strokovno monografijo *Dihaj z mano, mestno drevje v Novem mestu*. Projekt *Dihaj z mano* se je v letih 2021 in 2022 s pomočjo razpisa Erasmus+ in projekta *CRETHINK: Co-creative rethinking for sustainable cities* razvil v mrežo lokalnega partnerstva nevladnih organizacij in upravljavcev. Delovna skupina je med drugim pripravila pravilnik o načrtovanju, sajenju in negi mestnih dreves v Novem mestu. Ko bo gradivo pripravljeno, si bodo prizadevali, da bo mestni svet potrdil pravilnik o strokovni oskrbi dreves v mestu. Vsak problem, ki ga društvo zazna v mestnem tkivu, najprej raziščejo, nato poiščejo možnosti povezovanja tako z javnimi kot zasebnimi organizacijami, deležniki in prostovoljci. Predvsem pa si želijo delovati v smeri reševanja problemov.

Na primer, rezultat projekta *Široko zaprte oči*, s katerim so želeli ozavestiti širšo in strokovno javnost o vključevanju gibalno in senzorno oviranih, je opolnomočenje lokalnih invalidskih organizacij (Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Novo mesto, Društvo oseb z izgubo sluha Dolenjske in Bele krajine ter Društvo paraplegikov Dolenjske, Bele krajine in Posavja) pri zbiranju predlogov za odstranitev arhitekturnih ovir v javnih zunanjih in notranjih prostorih. Združili so moči z Zavodom Dostop, pri izvedbi mapiranja dostopnosti mestnega jedra Novega mesta pa se jim je pridružila arhitektka Urška Račević Skrt. Rezultat sodelovanja so bili strokovni seminarji za arhitekto in zaposlene v javnih zavodih, vodenje in popisovanje nevarnih točk, taktilne označbe na stopnicah Kulturnega centra Janeza Trdina ter prvi tipni zemljevid z usmerjevalno tablo pri vhodu centra. Trenutno se društvo intenzivno posveča partnerskemu projektu *Pozabljena polovica Novega mesta*.

»Prav to, da sem arhitektka, mi pomaga pri realizaciji številnih različnih projektov. Tako sem pri načrtovanju bolj sistematična, hitreje izluščim cilje in naloge, znam časovno oceniti stvari, poiskati ustrezne strokovnjake, tudi postaviti finančno konstrukcijo. Pri nekaterih projektih smo sami izvedli intervencije, naredili urbano pohištvo ... Ko moraš sam izdelati element, ki si ga tudi sam zasnoval, se ogromno naučiš. Vsa ta znanja nazaj oplajajo tudi arhitekturno prakso.«

Natalija Zanoški

»Poklica arhitekta ne razumem le v klasičnem pomenu – kot risanje hiš. Arhitektura se že nekaj časa ukvarja s premislekom o lastni vlogi v svetu, saj je položaj v prostoru drugačen, kot je bil večji del zgodovine. Zato se odpirajo tudi nove možnosti za to, kako lahko arhitekt poskuša izboljšati prostor. To ni vedno projektiranje, je tudi pogovor, pisanje, razmislek, je izobraževanje, komunikacija s skupnostjo, je tudi aktivizem. Pisanje razumem kot del arhitekturne prakse.«

Ajda Bračič

© osebni arhiv in Maša Špiler

Ajda Bračič, iz osebnega arhiva ter finaliziranje razstave v MAO skupaj z Andražem Keršičem in dr. Milošem Koscem. Foto: osebni arhiv in Maša Špiler.

Ajda Bračič je pri svojem delu radikalna in se zavzema za dobro skupnosti in izboljšanje odnosa do okolja. Izbira projekte in raziskave, ki ozaveščajo o nujnosti dviganja bivalne kulture, saj je to edina pot za okrepitev odgovornosti posameznika in družbe do tega, kaj, kdaj in kako se gradi, ki ne bi le spodbudila trajnostnega odnosa do prostora, temveč bi ga postavila za normo. Kritična je do neplačanega študentskega dela, prekarnosti in izjemno nizkih plačil v številnih arhitekturnih birojih pri nas. Trenutno je ponovno del kolektiva MAO kot urednica publikacije BIO27 Super edu.arh.

Leppa

Leppa je arhitekturni biro, ki deluje v Ljubljani. Ustanovile so ga arhitektki Zala Košnik in Laura Klenovšek ter krajinska arhitektka Lara Gligič. Dolgoletno poznanstvo je preraslo v ustvarjalno in plodno projektno sodelovanje. Pri delu se dopolnjujejo in si prizadevajo za multidisciplinarno sodelovanje, saj studio ni posvečen samo arhitekturi, temveč tudi notranjemu oblikovanju, projektom manjšega merila, prenovam ter grafičnemu in produktnemu oblikovanju. V letih delovnih izkušenj so ugotovile, da jim ustreza svoboda samostojnega studia. Lotevajo se prav vseh spektrov projektiranja, od idejnih zasnov do priprave načrtov za izvedbo. Tako so trenutno sredi različnih projektov, od interierjev, javnih prostorov (npr. butični hotel na Goričkem) do zdravstvenih in poslovnih prostorov. Ukvarjajo se tudi s prenovami zasebnih hiš, stanovanj in vrtov, doma in tujini. Poudarjajo, da se v kolektivu zavzemajo za empatičen pristop do naročnikov, ki ga uravnovešajo z visoko ravno strokovnosti. Izziv so jim stranke, ki želijo v prostor vnesti edinstveno lastno ali poslovno zgodbo, kar največkrat vodi do oblikovanja unikatnih zasnov in posameznih kosov pohištva z obrtniki in rokodelci.

Kajža

Platforma Kajža je namenjena nagovarjanju, izobraževanju in aktivaciji javnosti v zvezi s prenovami (predvsem stanovanjskih) stavb, ki pri nas še vedno ni dovolj razširjena. Vodi jo Ajda Bračič, arhitektka, kustosinja in publicistka. Nedavno je bila sokustosinja razstave in raziskave *Iščem stanovanje – 100 let organizirane stanovanjske gradnje* v MAO. Razstavo in raziskavo so zasnovali in izpeljali skupaj z Andražem Keršičem, dr. Milošem Koscem in dr. Bogom Zupančičem. Razstava je bila razpršena po javnem prostoru Ljubljane, poleti 2022 pa je bila v prilagojeni obliki na ogled še v Mariboru. Ajda Bračič pri delu vodi predvsem raziskovanje prostora. Razume ga široko in se ga loteva z arhitekturne, znanstvene, umetniške, sociološke, filozofske, jezikovne in literarne plati. Njen cilj je ugotovitve raziskav približati tudi ljudem zunaj arhitekturne stroke, saj meni, da je v pogovore o prostoru in o silnicah, ki prostor določajo, nujno vključiti čim širši krog ljudi. Pisanje, razstavljanje, publicistika, urednikovanje – na vse te načine skuša Ajda Bračič splošno javnost seznanjati z žgočimi vprašanji prostorskih ved in jo spodbuditi k iskanju alternativ.

Ajda Bračič je v preteklosti sodelovala s številnimi domačimi mediji s področja arhitekture in kulture: z avtorskim leposlovjem, kritiko in esaji s platformami Koridor, AirBeletrina, Literatura, z Radiem Študent ter revijami Sodobnost, Razpotja ter Ars&Humanitas, z nekoliko bolj poglobljenimi prispevki o arhitekturi pa z revijami Hiše, Piranesi in Outsider. Z Outsiderjem je sodelovala pri urejanju obsežne monografije *Living With Water*, ki je povzela raziskovanje in spremljala slovenski paviljon na 16. arhitekturnem bienalu v Benetkah. Multidisciplinarna ekipa pod vodstvom Matevža Čelika je raziskovala in razpravljala o tem, kakšen je v Sloveniji odnos med arhitekturo in vodo in k čemu ta odnos teži v prihodnosti. V času študija je Ajda Bračič obiskovala bralne seminarje pri ddr. Petri Čeferin in prav pri Čeferinovi je magistrirala z raziskavo *Nevidni zidovi: arhitektura in urbanizem kot mehanizma nadzora*.

Odpрте hiše Slovenije

OHS je edini slovenski arhitekturni festival, ki omogoča osebno izkušnjo dobre arhitekture. Je most med stroko in širšo javnostjo, ki arhitekturo uporablja in potrebuje, da jo bolje razume in občuduje. OHS je več kot festival – je arhitekturno stičišče za spodbujanje trajnostnega oblikovanja in boljše razumevanje arhitekture v vsakdanjem življenju. Pobudnici prve izvedbe arhitekturnega festivala Odpрте hiše Slovenije, ki je del mednarodne mreže arhitekturnih festivalov Open House Worldwide, sta bili leta 2010 Ana Struna Bregar in Kristina Dešman. Lenka Kavčič se je pridružila leta 2013 in od takrat skupaj s kolektivom vodi in snuje programe vsakoletnega festivala in spremljajočih aktivnosti. Program vseh aktivnosti sooblikujejo vodja programa Eva Eržen, skupaj z Zalo Koščak, Veroniko Zelko in Blažko Ilovar. Za prevode skrbi Jerca Kos, Primož Javornik pa pomaga pri tehničnih izzivih. Lenka Kavčič je arhitektka, predavateljica in zagovornica arhitekture. Za svoje delo na področju arhitekture je prejela Plečnikovo medaljo, na področju oblikovanja pa je na BIO 18 prejela zlato medaljo BIO. Zdaj deluje na področju izobraževanja in ozaveščanja o kvalitetno grajenem prostoru tako v Sloveniji kot v tujini. Vodilo njenega delovanja je trajnostno in smotrno oblikovan prostor, ki ljudem odpira nove možnosti za kakovostno bivanje in delo.

»Pri naših projektih želimo sodelovati z nadarjenimi posamezniki. Želimo jim pošteno plačati in jim hkrati omogočiti, da se razvijajo, učijo in postanejo odgovorni do prostora, s katerim se ukvarjajo.«

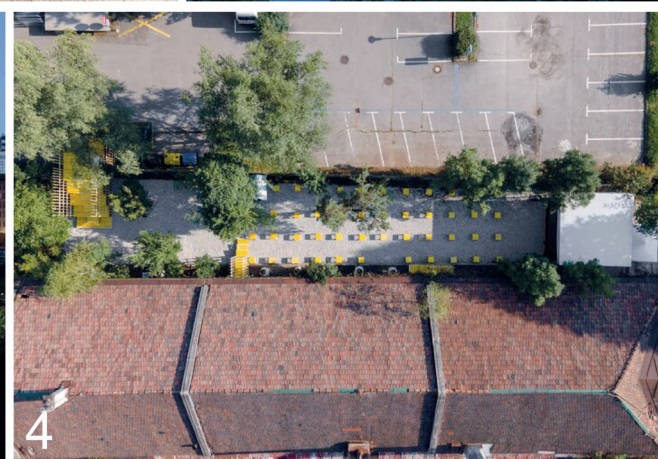
Zala Velkavrh

Sl.1: Projekt Trg Marka Plenčiča, Solkan, 2021, kjer so uredili kiosk Mobilet in zasnovali začasno prometno ureditev na zaparkiranem trgu. Rezultat dvomesečnega testa je pokazal, da obiskovalci trg dojemajo kot prijeten prostor za druženje, lokalni prebivalci pa predvsem kot prostor za parkiranje.

Sl. 2: Brv je del projekta Črnuški bajer 2010. Prostorož je nekdanji glinokop, spremenjen v zamuljen bajer, poln invazivnih vrst in zlatih ribic, prenovil s krožno potjo okrog bajerja ter z novo brvjo. Postavljena je tudi nova ploščad za dostop do vode in opazovanje bajerja. Za otroke je bila urejena učna pot, ki opisuje značilnosti mokrišča, za starejše pa postavljene klopi in gibala na prostem. Zasadili so avtohtone drevesne vrste, dno bajerja pa so očistili in uredili usadalnik, ki preprečuje nalaganje naplavin iz gozda.

Sl. 3: Utrinek s Festivala o mestih, urbanosti in arhitekturi – EDO, za katerega Prostorož vsako leto zasnuje kino na različnih nenavadnih lokacijah po Ljubljani: npr. na turističnih ladjicah na Ljubljani, v poslovni stavbi Metalka, v praznem pritličju Situle in skladišču Kolinske. Lani je festival potekal na Kraterju, mirujoči gradbeni jami za Bežigradam (na fotografiji).

Sl. 4: Mladi arhitekti Zala Kanc, Jan Šimnovec, Mitja Kuret in prijatelji so pod mentorstvom Prostoroža in Sinana Mihelčiča uredili novo, začasno festivalsko prizorišče za festival Kamfest. Projekt je del Prostoroževega projekta Urbana akademija, ki ga podpira CzK. Kolektiv iz Škofje Loke je vzpostavil mobilni trg, v Šentjurju so arhitektke uredile sodoben javni prostor na zelenici med bloki, v Krškem je nastala pešpot med železniško postajo in središčem mesta, v Zagorju ob Savi je zaživel javni prostor ob športnem domu, v Škofji Loki je bila skupaj z uporabniki stare vojašnice zasnovana vizija za živahno središče urbane kulture.

Prostorož

Prostorož je neprofitni urbanistični studio, ki je svojo pot začel kot kulturno društvo leta 2004, s projektom oživitve atrijev v stari Ljubljani. Kolektiv so ustanovile arhitektke Maša Cvetko, Ana Grk in Alenka Korenjak. Trenutno multidisciplinaren kolektiv sestavljajo Zala Velkavrh, komunikologinja in sociologinja, arhitektke Alenka Korenjak, Maša Cvetko in Vesna Skubic, psihologinja Naja Kikelj ter Jošt Derlink, etnolog in kulturni antropolog. Zala Velkavrh pravi, da je bilo v preteklosti pri vodenju studia najtežje prepričati potencialne naročnike in druge deležnike, da so ideje in projekti smiselni ter nujno potrebni za ohranjanje skupnega javnega prostora kot dobrine, ki je dostopna vsem.

Pri participativnem urbanizmu včasih naletijo na nezaupanje, bodisi odločevalcev bodisi samih prebivalcev, uporabnikov. Ko se lotevajo nalog, povezanih s prometnimi ureditvami, je takšnih trenj največ. Poslanstvo studia Prostorož je tudi zaščita nepozidanega prostora, zato si želijo sistemskih sprememb na zakonodajni ravni, ki bi tako arhitektke kot uporabnike in naročnike spodbujale k uporabi in prenovi obstoječih objektov. Želijo si predpisov in zakonodaje, ki bi zmanjšala potratnost arhitekture, kar zadeva gradbeni material. Opozarjajo na številne negativne posledice za okolje, h katerim prispevajo nepremišljeni posegi v tkivo skupnega prostora.

Prostor vmes

Kulturno društvo Prostor vmes so leta 2015 še kot študentke ustanovile arhitektke Laura Klenovšek, Neža Krošelj in Teja Gorjup ter krajinska arhitektka Lara Gligič. Laura Klenovšek začetke delovanja opisuje kot odkrivanje in raziskovanje potencialov mestnega središča Krškega, pri katerem je zaznala, da se premalo pozornosti namenja urejanju javnega prostora. Same so začele razvijati projekte, pri katerih so s prostorskimi intervencijami povezale mesto z lokalno skupnostjo. Svojo pot so začele ob občinskem kulturnem prazniku. Izpeljale so otroško delavnico, na kateri so otroci po mestu urejali koticke, sadili rože in s tem pustili v mestu lasten odtis. Zaradi prispevka k aktivaciji skupnosti v prostoru so jih različni mestni akterji pozneje povabili k sodelovanju in pripravi predlogov za izboljšanje pozabljenih prostorov v mestu. Po ustanovitvi društva so se posvetile drobnim, a odmevnim urbanim intervencijam z vnašanjem novih programskih vsebin, ki ponujajo možnosti tam, kjer jih prej ni bilo. Prenekateri spregledan prostor so s samoiniciativnostjo, sodelovanjem lokalne skupnosti in z majhnimi posegi spremenile v kakovosten skupnostni prostor. Prostor vmes nadaljuje delo na področju javnega prostora s podajanjem razvojnih strategij in trajnih prostorskih predlogov ter izvedbami v interierjih in eksterierjih. Hkrati si z raznovrstnimi arhitekturnimi delavicami in organiziranimi dogodki dejavno prizadeva prispevati k izobraževanju na področju arhitekturne, krajinske in urbanizma. Vključevati si želi predvsem mlade, saj bodo prav oni glavni nosilci in ustvarjalci mestnih prostorov, prostorov naše prihodnosti.

Vida Rucli, Janja Šušnjar in Dora Ciccone med pogovorom v stari hiši, ki so jo prenovile same.

Društvo in kolektiv Robida

Robida je nastala kot plod razmišljanj in spraševanja arhitektke Vide Rucli ter anglistke in založnice Marie Moschioni leta 2014 v majhni vasi Topolò oziroma v slovenščini Topolovo. Topolovo leži v Benečiji, blizu meje med Italijo in Slovenijo, in je kljub svoji majhnosti že 28 let vsako leto prostor večplastne prireditve Postaja Topolovo, ki privablja tuje umetnike in ustvarjalce na presečišču glasbe, filmske umetnosti, književnosti in razmišljanja o prostoru. Društvo Robida je dobilo ime po rastlini, ki se v Benečiji najhitreje razraste in prekrije sledi življenja, zapuščenih vasi in urejenosti. Najprej sta ustanoviteljici začeli pisati revijo, sledila je prenova stare hiše in nastal je kolektiv arhitektk, kustosov in oblikovalcev. S svojim samoiniciativnim delom raziskujejo teme odhajanja, povezovanja, oživljanja in skupnosti. Trenutno so del uredniškega odbora Robide arhitektke Vida Rucli, Janja Šušnjar, Elena Rucli, študentka filma Dora Ciccone, filozof in slovenist Aljaž Škrlep ter Maria Moschioni in Laura Savina, ilustratorka in grafična oblikovalka.

Robida je bila preteklo jesen eden redkih uspešnih kolektivov, ki je pridobil sredstva na mednarodnem razpisu I-portunus. Njihov prijavljeni projekt se je razvil iz magistrske naloge Janje Šušnjar. Uspešnost pri takšnem razpisu s temo *Vas kot hiša – bivanjski projekt* je zmaga za majhno skupnost Topolovega in ustvarjalce društva Robida, saj jim bo s sredstvi uspelo izvesti poletno šolo o temah *obrobja*. Živimo v tehnocentrični dobi in delovanje tega kolektiva razumem kot upor proti poznemu kapitalizmu oziroma tehnofeudalizmu. Centralizacija in nenehno stremljenje k ekonomski rasti sta povzročila družbeno segregacijo, splošno poglobljeno in razvrednotenje skupnosti. Že študija *The Limits to Growth*⁶ iz leta 1972 je opozarjala na posledice kapitalističnega osredotočenja na ekonomsko rast. Knjigo omenjam zaradi gibanja *Degrowth*, ki nasprotuje globaliziranemu kapitalizmu in daje prednost vrednotam skupnosti. V zadnjih 50 letih so v prvih vrstah in boju za avtonomijo, ohranjanje skupnosti in vrednot, povezanih s prostorom in identiteto, posamezniki, nevladne organizacije in društva. To, kar dela kolektiv Robide, je samoiniciativno, transčasovno in afirmativno reševanje problemov skupnosti in krepitev identitete, ustvarjanje kulture in vrednot. Društvo trenutno v razširjeni zasedbi – Robidi so se pridružili še Vid Skrbinšek, Kim Lang, Francesca Lucchitta, Elena Braida – sodeluje na BIO27, pod okriljem ljubljanskega MAO. Glavna tema bienala je Supervernakularno, razstavi pa se je pridružila tudi produkcijska platforma z mednarodno uveljavljenimi mentorji. Robida sodeluje z mentorico in oblikovalko Carolien Niebling in skupaj želijo predstaviti prezrta žita, posebej ajdo, skozi celoten cikel pridelave in uporabe, njen vpliv na kulturno krajino in vernakularno arhitekturo ter zmožnosti, ki jih skriva v spopadanju z izzivi zaradi neprimerne ravnanja z okoljem.

Pazi!park

Kulturno okoljsko društvo Pazi!park se je začelo kot neformalno delovanje študentov krajinske arhitekture. Člani društva gledajo na prostor kot na

dobro, s katero je treba odgovorno ravnati. Javnost želijo ozaveščati o pomenu odprtega prostora in zelenih površin v mestu. Razširili so področje svojega delovanja in se sami lotili organizacije urbanih sprehodov Jane's Walk, udeležili so se festivala Chelsea Fringe Ljubljana in vodili delavnice za otroke. Kolektiv je postajal čedalje bolj prepoznaven, kar je pripeljalo do ureditve zunanjih površin zavoda DZC Janeza Levca, kjer so skupaj z varovanci uredili vrt. S starši, malčki in vzgojiteljicami so v vrtcu Najdihojca uredili vrtčevsko igrišče, z dijaki in profesorji Gimnazije Jožeta Plečnika Ljubljana pa so na terasi uredili zeleno učilnico – strešni vrt. Delo je postajalo časovno zahtevno in dejavnosti so sovpadale z zaključevanjem študija, kar je spodbudilo odločitve za registracijo kulturnega okoljskega društva. Še bolj usmerjeno so se posvetili obravnavi javnih odprtih prostorov, namenjenim otrokom. Z delavnicami in participativnimi projekti so začeli urejati javna, šolska, vrtčevska igrišča, lotili pa so se tudi urejanja otroški igri prijaznih zunanjih ureditev sosesk, parkov, trgov in ulic. Trenutno vodita kolektiv Pazi!park krajinski arhitektki Gaja Trbižan in Urška Kranjc, drugi člani pa so: krajinska arhitektka in grafična oblikovalka Sara Čok, arhitektka Andreja Štrukelj Sinčič, krajinska arhitektka in fotografa Goran Jakovac ter Luka Vidic, krajinska arhitektka Meta Petrič, postdoktorska raziskovalka na britanski Univerzi v Sheffieldu dr. Maša Šorn ter študentki krajinske arhitekture Katja Štucin in Urška Didovič. Večina jih je redno zaposlenih in delujejo v društvu prostovoljno. Sredstva za izvedbo projektov so sprva nabirali z donacijami ali celo brez njih, nato pa so se izurili v prijavljanju na javne razpise, s čimer so uspešno financirali projekt ureditve vrta DZC Janeza Levca ter vse naslednje projekte, delavnice in izvedbe. Kolektiv Pazi!Park je vodilni partner projekta RE:PLAY (Preoblikovanje prostorov igre skupaj z otroki na Zahodnem Balkanu), sofinanciranega z nepovratnimi sredstvi programa Ustvarjalna Evropa. Med letoma 2021 in 2023 bodo člani društva Pazi!park skupaj s partnerskimi organizacijami iz tujine (Albanija, Črna gora, Hrvaška, Srbija) podprli lokalne ustvarjalne sektorje ter z medsebojnim sodelovanjem ter z izmenjavo oblikovalskih pristopov in konceptov v sodelovanju z otroki oblikovali pet novih prostorov za igro na prostem. Pripravili bodo smernice za lokalne odločevalce in načrtovalce o tem, kako se lotiti participativnih praks in kako jih izpeljati. V aktualnem družbenem in kulturnem prostoru, v katerem je opazna vse večja segregacija in privatizacija otroške igre in igrišč, se Pazi!park loteva prostorov igre v mestih celostno in vključevalno, z namenom dolgoročno zagotoviti boljše prostorske pogoje za pristo in nestrukturirano igro v urbanem okolju.

Zavod za spodbujanje dostopnosti Dostop

Zavod Dostop je bil ustanovljen za spodbujanje strokovne in širše javnosti k zagotavljanju dostopnega prostora, storitev in informacij za vse uporabnike, tudi za ljudi z oviranostmi. Dostop se zavzema za celostne rešitve, ki zajemajo in povezujejo prostorsko načrtovanje, oblikovanje, informatiko in izobraževanje, z namenom vsem uporabnikom omogočiti dostop do osnovnih javnih storitev in vsebin. Pri delu se zavzemajo za participatornost, kar v praksi pomeni, da lahko uporabniki sami sodelujejo v procesu. Zavod Dostop je od leta 2014 v sodelovanju z invalidskimi organizacijami in Ministrstvom za okolje in prostor pripravil več priročnikov in drugih publikacij, namenjenih ozaveščanju in izobraževanju strokovne javnosti (med drugimi *Z belo palico po mestu*, *Univerzalna stanovanjska graditev* itd.). Zavod pripravlja strateške načrte dostopnosti za občine in načrte dostopnosti za ožja območja, ki so predmet prenove. Izvajajo presoje dostopnosti obstoječih objektov in preglede projektne dokumentacije objektov v javni rabi, svetujejo projektantom v zvezi z dostopnostjo ter predlagajo kompromisne rešitve, kadar standardne rešitve niso izvedljive. Pripravljajo tudi redna izobraževanja za projektante v okviru ZAPS in izobraževanja za vse druge deležnike, ki lahko vplivajo na izboljšanje dostopnosti (gradbene in prometne inženirje, zaposlene v turizmu, storitvenem sektorju, na občinskih upravah, v večjih organizacijah itd.). Poleg tega pa k širjenju dobrih praks na področju dostopnosti prispevajo tudi z izvedbo dostopnih usmerjevalnih sistemov, na primer z oblikovanjem posebnih medijev za slepe in slabovidne (kot so tipni zemljevidi, tipne slike in napis). Svoje rešitve in predloge venomer preizkušajo v praksi z uporabniki in jih izpopolnjujejo ter tako povezujejo uporabnike s projektanti in odločevalci, kar je po njihovem mnenju najboljša pot do dobrih

6 Meadows, D. H. (1972). *The limits to growth: a report for the Club of Rome's Project on the predicament of mankind* (3rd printing). New American Library.

prostorskih rešitev, s katerimi so na koncu lahko zadovoljni vsi vpleteni. Zelo se zavzemajo za univerzalno načrtovanje, ki vključuje vse skupine uporabnikov, brez izstopajočih "invalidskih" intervencij v prostoru, kar pa je mogoče le ob vključevanju dostopnosti v proces načrtovanja že čisto na začetku.

Posamezne arhitektke, ki delujejo samostojno, v arhitekturi in na drugih področjih

Meta Kutin – arhitektka, doktorska raziskovalka in andragoginja

Meta Kutin je arhitektka in andragoginja, doktorska študentka in vodja arhitekturnega biroja M-Kutin. Na slovenski Univerzi za tretje življenjsko obdobje je pionirsko razvila izobraževalni program *Trgi, ulice in stavbe okoli nas*, namenjen razvijanju kritičnega odnosa do arhitekture in skupnega prostora. Obiskuje ga približno 60 starejših študentov. Dodiplomski študij je opravila na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo in že med študijem prejela mednarodno študentsko nagrado Piranesi za delo v seminarju dunajskega profesorja Heinza Tesarja. Leta 2009 je diplomirala pod mentorstvom prof. dr. Igorja Kalčiča z nalogo *Idejni projekt sobivanske skupnosti (cohousing community) na izbrani lokaciji v Gabrjah pri Dobrovi: vloga arhitektov in bodočih stanovalcev pri zasnovi, nastanku, razvoju in vzdrževanju sobivanske skupnosti*. Po študiju je pet let partnersko delovala v podjetju Skupaj arhitekti. Zdaj v Ljubljani vodi lastno projektantsko prakso M-Kutin. Raziskuje večplastnost arhitekture, v projektantski praksi pa se zavzema za manjša merila in raziskovanje pomena kakovostne enodružinske hiše. Zanimajo jo vprašanja vzdušja, staranja, dostopnosti ter skrbno izbrane materialnosti. Je avtorica člankov v strokovnih revijah Arhitektov bilten, Hiše, Outsider. Strokovne in znanstvene članke objavlja tudi na področju andragogike in geragogike in vanje vnaša razmisleke s področja prostorske kulture. Leta 2021 je skupaj s Tomažem Ebenšpangerjem prejela nagrado zlati svinčnik za projekt Hiša za preprosto bivanje.

Neda Bevk – oblikovalka tekstilij

Neda Bevk je študij na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo končala z diplomskim delom pod mentorstvom profesorja Edvarda Ravnikarja. Po diplomi je pet let preživela na Danskem, kjer je delovala kot arhitektka v več projektivnih birojih. Obdobje na Danskem ji je omogočilo spoznavanje skandinavskega odnosa do ročnega dela, raziskovala je lahko oblikovanje tekstila, ročno tkanje in tiskanje ter barvanje tekstila, saj so bila ta znanja v domačem okolju slabše pokrita ali pa sploh ne. Leta 1970 se je vrnila v Slovenijo in soavtorsko nadaljevala s projektiranjem v biroju Ambient, leto pozneje v Slovenijaprojektu, med letoma 1972 in 1974 pa je sodelovala pri projektiranju Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani. Čeprav se je popolnoma posvetila projektiranju, se je vzporedno vse pogosteje vračala k raziskovanju in oblikovanju tekstila. Osredotočila se je na stare tehnike tkanja, jih znova premislila in nadgradila v sodobni likovni izraz. Leta 1976 je v Ljubljani odprla atelje za ročno tkanje in oblikovanje tekstila, v katerem je eksperimentirala s svilo, žico, plastiko ... Neda Bevk je avtorica nove tkanine mešane materialnosti in barve s posebno prostorsko površino. Je prejemnica številnih domačih in mednarodnih priznanj, danske štipendije za podiplomski študij oblikovanja tekstila in avtorica mnogoterih samostojnih ter skupinskih razstav v Sloveniji in v tujini. Od leta 1981 je delovala kot samostojna umetnica, v Društvu

»Izogibala sem se poceni učinkom in sem prepričana, da je treba za dober izdelek veliko delati. Tako sem pogosto sama barvala volno in poskušala najti posebne strukture. Večinoma ljudje niti ne vedo, koliko dela je vložnega v šal ali tapiserijo, preden sploh začnem tkati. Vendar mi je vse še vedno v velik užitek.«

Neda Bevk

© Carl Henrik Tillberg

Risba *Pletilec košar plete razlike* in pripadajoča košara iz naravnih vlaken avtorice Marjetice Potrč. Objavljeno z dovoljenjem Galerie Nordenhake Berlin/Stockholm/Mexico City

oblikovalcev Slovenije je bila nekaj časa vodja unikatne sekcije. Z aktivnim delom in vključitvijo sodobnih zamisli je na področju oblikovanja tekstila odlično pripomogla k ohranitvi obrtnih znanj in slovenske kulturne dediščine.

Marjetica Potrč – umetnica

Arhitektka Marjetica Potrč je mednarodno uveljavljena umetnica. Leta 2011 jo je ameriški tednik Newsweek uvrstil med deset najpomembnejših sodobnih svetovnih umetnikov. Pri svojem delu se ukvarja z vprašanji družbenega prostora, infrastrukture in naravnih virov. Njeno ustvarjanje je usmerjeno v opolnomočenje posameznika in skupnosti, v kateri posameznik deluje, in obratno. Delo Marjetice Potrč lahko razumemo kot kreativno prakso znotraj urbanega konteksta, umetnico pa lahko preimenujemo tudi v mediatorico v kontekstu javnih umetniških projektov. Najprej je študirala arhitekturo na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo in študij uspešno končala leta 1978 pod mentorstvom prof. Janeza Koželja. Sledil je študij kiparstva na Akademiji za likovno umetnost, ki ga je končala leta 1986, opravila pa je tudi kiparsko specialko pod mentorstvom prof. Luja Vodopivca.

Njena dela obsegajo risbe, arhitekturne študijske primere in javne skupnostne projekte in so na ogled med drugim v javnih zbirkah muzejev Moderne galerije v Ljubljani, Nationalgalerie v Berlinu, MoMA ter Guggenheim v New Yorku. Bila je profesorica na Univerzi za likovno umetnost HfBK v Hamburgu, izredna profesorica na Oddelku za oblikovanje Likovne akademije Univerze v Ljubljani ter gostujoča predavateljica na Inštitutu za tehnologijo v Massachusettsu – MIT in IUAV v Benetkah. Leta 2021 je s predavanjem *Od vode do narave – pravice narave v Sloveniji?* povzela pomembnost vode v slovenskem prostoru in dogajanje ob referendumu za pitno vodo. Predavanje je navezala na projekt, ki ga pripravlja za 23. bienale v Sydneyju in se osredotoča na pravice narave ter prikaže vzporednici s študijama primerov – reko Sočo v Sloveniji in reko Lachlan v Avstraliji. Njeno predavanje je bilo predstavljeno na mednarodni konferenci mednarodnega trienala umetnosti in okolja EKO8 – Pismo za prihodnost.

Preteklo leto se je Marjetica Potrč v razstavnem prvencu prenovljene Cukrarne predstavila na skupinski razstavi *Čudovitost spomina s Hišo družbenega dogovora*, preprosto leseno hišo, povezano z vrvjo iz naravnih vlaken. Konstrukcija združuje idejo hiše kot zgrajene arhitekture s konceptom družbene arhitekture, torej strukture, ki jo ustvarja vsaka družba, da lahko ljudje živijo skupaj kot socialno telo. Ob *Hiši družbenega dogovora* so bili razstavljeni diagrami *Risbe zemlje*. Diagram *Pletilec košar plete razlike* in pripadajoča košara iz naravnih vlaken izpostavljata izmenjavo znanja med staroselskim, naravovarstvenim in znanstvenim znanjem kot pogoj za odporno življenje za zemlji.

7 <https://www.youtube.com/watch?v=sf1-ZleS0E4&feature=youtu.be>

Prof. dr. Živa Deu – arhitektka, publicistka in pedagoginja

Dr. Živa Deu je prva slovenska arhitektka z nazivom redne profesorice na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Študij je končala z diplomom v seminarju Eda Mihevca; ta jo je kot mentor usmeril v načrtovanje zunanjih ureditev, kar je bila pozneje tema njenega dela po diplomi. V času študija je oddala številne natečaje s prof. Edom Mihevcem in prof. Sergejem Pavlinom, delovala pa je tudi v ljubljanski izpostavi biroja Investbiro Koper, v kateri se je pozneje redno zaposlila. Njeno samostojno delo so bile predvsem zunanje ureditve: krajinski ureditveni načrt jeseniške Jeklarne 2, Letališče Portorož, ozelenitev območja BO 2/4 Smelt ... Na žalost je večino izvedenih del načel ali pa popolnoma uničil zob časa. V osemdesetih letih se je ljubljanska pisarna Investbiroja zaprla zaradi gospodarske krize, zato je delo nadaljevala v Uradu za prostorsko urejanje na Ministrstvu za okolje in prostor. Pripravila je strokovno podlago za urbano in arhitekturno urejanje podeželja, pri tem pa je sodelovala tudi Fakulteta za arhitekturo s prof. dr. Fistrom. Raziskava, v kateri je aktivno sodelovala, se je zaokrožila z monografijama *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* in *Glosar arhitekturne tipologije*, vključenima v Strategijo prostorskega razvoja Slovenije. Raziskovalno delo je sklenila z disertacijo o stavbnih členih kot pomembnih gradnikih tipologije na slovenskem podeželju. Med delom na posoškem potresnem območju, kot svetovalka vlade za razvoj lokalnega planiranja, je sprejela povabilo prof. dr. Fistra in leta 2000 postala njegova asistentka. Kot pedagoginja se je zavzela za raziskovanje slovenske arhitekturne dediščine in identitete podeželja. Rezultat arhitekturnoteoretskih raziskav je izjemna bibliografija s skoraj 1000 enotami in 14 monografijami. Pot od asistentke do redne profesorice je bila vse prej kot lahka, postopki so bili namenoma dolgotrajni, ostalo je nekaj grenkih spominov, a počasi bledijo. Zagotovo je na postopke in imenovanje prve redne profesorice vplivalo tudi dejstvo, da je bilo na fakulteti močno uveljavljeno prepričanje, da ženske temu resnično težkemu poklicu niso kos. Dr. Živa Deu se je pri delu na Fakulteti za arhitekturo in na višješolskem študijskem programu Oblikovanje materialov na Višji strokovni šoli, kjer trenutno predava, zmeraj zavzemala za celovito urejanje prostora raznolikih kulturnih krajin in razvojno varstvo podedovanega.

Prof. dr. Metka Sitar – arhitektka, raziskovalka in pedagoginja

Dr. Metka Sitar je študij na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo končala pod mentorstvom prof. Edvarda Ravnikarja. Prof. Sergej Pavlin jo je že v prvem letniku povabil k sodelovanju in ji zaupal izris interierjev javnih programov. V času študija je bila demonstratorica pri predmetih prof. Sergeja Pavlina, prof. Janeza Suhadolca in prof. Marjana Ocvirka. Sodelovanje s profesorji je botrovalo vzporednemu povabilu v Studio MSSV, kjer je sodelovala z grafičnim oblikovalcem Matjažem Vipotnikom. Po diplomi je delovala na različnih arhitekturnih področjih, najprej v Sektorju za prostorsko planiranje Zavoda RS za družbeno planiranje v Ljubljani, potem v projektivnih birojih Marles in Projekt MR inženiring v Mariboru. Leta 1977 se je odločila nadgraditi znanje na specialističnem študiju na Kraljevi danski akademiji likovnih umetnosti v Kopenhagnu, kjer je na Institute of Building Design študij uspešno končala z nalogo *Nizka zgoščena stanovanjska zazidava*. Prav to področje je postalo rdeča nit njenega nadaljnega dela, zlasti v okviru arhitekturnih birojev Grupe 3 in Nussmüller Architekten v Gradcu. Ob delu je na Fakulteti za arhitekturo Tehniške univerze v Gradcu doktorirala z disertacijo *Možnosti in omejitve usmerjanja procesov razpršene gradnje*, temu pa je sledilo povabilo za vrnitev v Slovenijo. Tako je leta 1999 postala vodja sektorja in pozneje svetovalka vlade za državno prostorsko planiranje na Uradu RS za prostorsko planiranje na Ministrstvu za okolje in prostor v Ljubljani. V tem času se je nekoliko oddaljila od projektantske arhitekturne dejavnosti, a se je z delom v interdisciplinarnih kolektivih začela nakazovati njena izjemno plodovita pedagoška in znanstvenoraziskovalna pot. Odzvala se je povabilu Fakultete za gradbeništvo Univerze v Mariboru za vodenje priprave novega arhitekturnega programa ter kot docentka prevzela novo katedro za izvedbo predmetov s področij arhitekture in urbanističnega načrtovanja za študente gradbeništva. Z letom 2007 je dr. Metka Sitar prevzela funkcijo predstojnice novega študijskega programa Arhitektura 1. stopnje ter v okviru Katedre za arhitekturo in prostor postala nosilka predmetov in prevzela njihovo izvedbo za prve generacije študentov arhitekture v Mariboru. Leto pozneje je bila izvoljena v naziv izredna profesorica za predmetno področje

»Pogrešam arhitekturo, čeprav je venomer prisotna v mojem življenju. Lotevam se manjših zasebnih arhitekturnih projektov, ki ne vzamejo toliko časa. Moram pa reči, da je izdelava avtorske slikanice precej podobna projektu za kakšno zgradbo ali del mesta. Estetika in vsebina morata ustrezati namenu. Vsi ustvarjalci, arhitekti, ilustratorji, pisatelji, slikarji, smo potopljeni v svoje poslanstvo. Za nas ne velja osemurni delovnik. Mi smo v svoje ustvarjanje vpeti ves čas in brez podpore in razumevanja najbližjih nam bi težko uspelo.«

Lila Prap

Arhitektura in prostorsko načrtovanje. Pri podajanju znanja je na osnovi izkušenj želela preseči tradicionalni način dela ter je po skandinavskem vzoru vzpodbujala zlasti lastno razumevanje arhitekture. Z občutljivostjo za prostorske vrednote in bogatimi izkušnjami ji je uspelo študentom predati sporočilo o odgovornosti arhitekta do sveta, v katerega posega. Bibliografija dr. Metke Sitar vključuje številne znanstvene objave in izkazuje njeno udeležbo na mednarodnih znanstvenih konferencah, vodenje programov in sodelovanje v nacionalnih in mednarodnih programih. Dr. Sitar je lani skupaj z arhitekti Urošem Lobnikom, Bogdanom Reichenbergom, Jankom Zadavcem in Borisom Podrecco prejela priznanje častni član ZAPS za leto 2021, za ustanovitev in uspešen začetek delovanja Oddelka za arhitekturo na Fakulteti za gradbeništvo, prometno tehnologijo in arhitekturo v Mariboru.

Lila Prap – ilustratorica

Veliko ljudi pozna slikanice Lile Prap, ne vedo pa, da je to ime psevdonim arhitektke Lilijane Praprotnik Zupančič. Na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo je diplomirala leta 1987 pri profesorju Milošu Bonči. Najprej je delala v nemškem biroju, kjer je sodelovala pri izrisu otroške bolnišnice v Wiesbadenu, potem je delala na področju urbanizma, nato je bila učiteljica na tehniški šoli. Po poučevanju se je preusmerila v grafično oblikovanje, vmes je risala karikature in ilustrirala zgodbe ter časopisne šale. Med letoma 1980 in 1990 je ugotovila, da ji ilustracija dopušča več svobode, in se preusmerila v pisanje in ilustriranje slikanic za otroke. V kratkem času desetih let je postala mednarodno priznana ilustratorica, njene knjige pa prevajajo po vsem svetu. Posebno cenjena je na Japonskem. Doma je za svoje delo prejela prestižni Prešernovo in Levstikovo nagrado. Slednje je prejela dvakrat, je pa tudi dobitnica Smrekarjeve nagrade in več tujih nagrad. Meni, da je slovenska ilustracija na najvišji ravni in prav zato v Bologni razstavlja čedalje več slovenskih ustvarjalcev.

Almira Sadar – modna oblikovalka in pedagoginja

Almira Sadar je vzporedno študirala oblikovanje tekstilij in oblačil ter arhitekturo. Leta 1986 je najprej diplomirala s področja oblikovanja tekstilij in oblačil na Oddelku za tekstilstvo Naravoslovnotehniške fakultete, leto pozneje pa še na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Pod mentorstvom prof. Dušana Moškona je leta 1987 uspešno zagovarjala temo *Kmečki turizem na Koroškem*. Študijsko raziskovanje je nadgradila in leta 1994 končala specialistični študij na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Leta 1997 se je odločila za samostojno oblikovalsko pot in odprla svoj prvi studio v Krakovem v Ljubljani. Pri svojem ustvarjanju poudarja pomen ročnega dela in bogatega slovenskega izročila v povezavi s tekstilijami. Leta 2005 je prejela nagrado trend za svoje oblikovalsko delo. Sadarjeva s svojim delom in nazori poudarja pomen trajnosti v modnem svetu. Pri oblikovanju kolekcij uspešno združuje strojno izdelane tekstilije z ročnim delom – kvačkanjem ali

»Pobuda o povezovanju se je preoblikovala v idejo o označitvi obstoječih pešpoti med stanovanjsko sosesko in lokalnimi pridelovalci hrane – to so sprehajalne poti prebivalcev in nekatere od njih hkrati tudi delovne poti kmetov, ki obdelujejo zemljo. S projektom smo želeli preveriti, ali je mogoče s tem preprostim posegom v prostor in z njegovo promocijo spremeniti obstoječe vzorce, vedenje in ne nazadnje tudi bivanjske razmere prebivalcev velike stanovanjske soseske in starih vasi. Ker je pobuda izšla iz lokalnega okolja, smo v načrtovanje vključili prebivalce. Idejo smo prvič predstavili v okviru mednarodnega dogodka *Urbani sprehod Jane's Walk*, ki promovira pešhojo v vsakdanjem življenju in pri vsakodnevnih opravkih. S sprehodom smo preverili različne mogoče trase poti, udeleženci sprehoda so nas opozorili na predele in ambiente, ki jih je vredno vključiti, opozorili smo na pozitivne učinke pešačenja na zdravje, na intenzivnejše in bolj doživeto spoznavanje prostora z vidika pešca, govorili o dostopnosti in urejenosti obstoječih poti med sosesko in vasm, o skrbi za kulturno krajino, pestrosti lokalnih običajev, domačih imen v vaseh ipd.«

Damjana Zaviršek Hudnik o projektu Pot dobrot⁸

pletanjem. Pravi, da ima oblikovalec možnost izbire in vpliva na etičnost ali neetičnost modne industrije. Sodeluje s proizvajalci, ki uporabljajo materiale sledljivega izvora in niso usmerjeni v hitro menjavajoče se trende. Svoje znanje in načela prenaša na mlade oblikovalce tekstilij in oblačil tudi kot profesorica na univerzitetnem dodiplomskem in magistrskem študiju na Naravoslovnotehniški fakulteti, kjer poučuje predmete *Oblikovanje oblačil*, *Modni dodatki* in *Trajnostna moda*.

Mateja Panter – arhitektka, oblikovalka, publicistka

Mateja Panter je leta 1992 diplomirala na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Poleg opravljanja svojega primarnega, arhitekturnega poklica deluje še na številnih drugih področjih. Ukvarja se tudi z oblikovanjem interierjev, predmetov, grafik in strokovno publicistiko. Ustanovila je zavod PIKA in vzpostavila platformo za povezovanje oblikovalcev in podjetnikov CENTER01, ki se trudi, da bi Slovenija s svojo oblikovalsko vizijo stopila v svet. Je podpredsednica Društva oblikovalcev Slovenije in redno objavlja strokovne članke s področij arhitekture in oblikovanja v različnih medijih. Posebno področje njenega ustvarjanja je produktno oblikovanje, kjer oblikuje uporabne predmete.

Njeni projekti ponujajo celovite rešitve, so interdisciplinarni in vezani na kontekst prostora. Skupaj z akterji z drugih področij sestavlja kreativne platforme z namenom izvedbe projektov z dodano vrednostjo. Zanimajo jo vplivi hiperurbanizacije, turbokapitalizma, informacijsko-komunikacijske tehnologije, razvoj kulturnih modelov in socialnih okolij, področja kreativnih industrij in specifična lokalnega. Javno se zavzema za promocijo arhitekturne in oblikovalske stroke. Predstavila se je na Salone Satellite v Milanu, Re:design Europe v Berlinu, World Design Capital Helsinki 2012, Bancs de l'Europe v Strasbourgu, Future of Living na Dunaju in na več samostojnih in skupinskih razstavah v Sloveniji. V zadnjih letih je bilo objavljenih več kot 60 prispevkov o njenih projektih v strokovnih medijih in na nacionalni televiziji. Za svoje delo je prejela več nagrad.

Damjana Zaviršek Hudnik

Damjana Zaviršek Hudnik je študirala na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo in študij pod mentorstvom prof. Vojteha Ravnikarja končala leta 1998. Deluje na področju arhitekture, urbanizma, oblikovanja notranjega prostora in kuriranja razstav. Razmišljanja o pomenu kakovostnega prostora objavlja v strokovnih in v poljudnih revijah. Že diplomska naloga *Regulacija kraja Volče pri Tolminu z artikulacijo ureditve javnih prostorov* je nakazala témo projektov urejanja javnih prostorov, ki so sledili. Leta 2009 je s soavtorji zasnovala novo stavbo hotela Kras in osrednji trg v Postojni. S Špelo Nardoni Kovač sta leta 2011 v Črnomlju zasnovali spominsko obeležje in ureditev javne površine ob 20. obletnici slovenske osamosvojitve. Od leta 2013 oblikuje in vsebinsko vodi pobudo *Skupaj na ploščad!*, ki raziskuje

javni prostor stanovanjskih sosesk in aktivno vlogo prebivalcev v njih. S soavtorji je načrtovala in izvedla vrsto začasnih prostorskih intervencij v soseski, s katerimi je prostor med bloki postal prijetnejši za zadrževanje in druženje. Z organizacijo različnih dogodkov (Kino med bloki, tržni dnevi Pot dobrot) spodbuja prebivalce k aktivni udeležbi pri njihovi celoviti prenovi. Delovanje pobude je med letoma 2015 in 2018 predstavljala v okviru evropskega projekta *Public space for local life - Human Cities* v Milanu, Londonu, Helsinkih, Tallinu, Gradcu, Saint-Étienneu, Beogradu in Czesinu. S soavtoricami Špelo Nardoni Kovač in Ano Kreč Bricelj je leta 2014 zasnovala Pot dobrot, ki povezuje prebivalce soseske Ruski car z več kot dvajsetimi pridelovalci in kmetijami ter dvema čebelarjema v Savljah, Klečah in na Ježici. Projekt je spodbudila želja po ozaveščanju lokalne skupnosti o pomenu medsebojnega povezovanja in sodelovanja prebivalcev. V okviru različnih dogodkov (OHS, Evropski teden mobilnosti) vodi sprehode in kolesarjenje po Poti dobrot tako za prebivalce kot za širšo javnost. Je soavtorica in sokustosinja prve retrospektivne in pregledne razstave o arhitekturi slovenskih vrtcev *Iz malega raste veliko – pol stoletja slovenskih vrtcev* ter razstav *Arhitektura. Skulptura. Spomin. Umetnost spomenikov Jugoslavije 1945–1991* in *Na mladih svet stoji. Mladi arhitekti na polju oblikovanja*.

Anja Musek – krajinska arhitektka in rokodelka

Anja Musek je diplomirala na Biotehniški fakulteti v Ljubljani pod mentorstvom Ane Kučan. Že med študijem je delala večinoma prostorsko načrtovalske projekte – takrat v biroju Arhitektura pri prof. mag. Gabrijelčiču, po študiju pa je v letih 2006 in 2007 sledila zaposlitev na LUZ – ljubljanskem urbanističnem zavodu. Nato se je odločila za pot samostojne podjetnice in delovala z različnimi arhitekturnimi biroji, predvsem z dr. Alešem Mlakarjem, še naprej z LUZ, sodelovala pa je tudi z birojem Arrea – dr. Marušo Zorec in Martino Tepina. S sodelavci LUZ so leta 2007 za projekt *Tematske strokovne podlage za prostorski red MOL* prejeli priznanje zlati svinčnik ZAPS. V tem času je zasnovala tudi mnogo krajinskoarhitekturnih ureditev za vrtove zasebnih objektov po Sloveniji. Kljub uspešnosti je pri delu doživljala frustracije, saj številni njeni projekti niso bili izvedeni v skladu z načrtovanimi rešitvami. Veliko je obiskovala Rokodelski center DUO v Škofji Loki, kjer se je udeležila tudi tečajev mokrega polstenja volne. Ta material in tehnika sta jo tako prevzela, da se od leta 2015 poklicno posveča zgolj ustvarjanju v tehniki, ki so jo nekoč imenovali klobučarstvo. Pridobila je certifikat kakovosti Obrtne zbornice Slovenije in v starem mestnem jedru Škofje Loke je odprla Atelje Amuse, kjer ima svojo delavnico in prodajno-razstavni prostor. Ustvarja oblačila, modne izdelke in izdelke za dom, cenjena je tudi kot

8 Zaviršek Hudnik, D. (2018). (So)bivanje na robu mesta: Pot dobrot: sprehajalna pot med mestom in vasjo. *Arhitektov Bilten*, 48 (215/216), 36–38.

»Znanje in izkušnje, pridobljene na fakulteti in tudi po študiju, so me oblikovale in mi pomagale pri vsakdanjem raziskovanju in poglobljanju v to najstarejšo tehniko izdelave tekstila. Vsak ustvarjalec, tudi pri ročnih tehnikah, mora namreč najti sebi lasten izraz. Mojega je sooblikovalo predhodno krajinskoarhitekturno ustvarjanje. Velikokrat namreč kdo pokomentira moje delo z opažanjem, da v izdelkih vidi prav krajino.«

Anja Musek

učiteljica mokrega polstenja. Anja Musek poudarja, da ji pri ustvarjanju največ pomeni popoln nadzor nad procesom, od zamisli do končne izvedbe. Ustvarja izdelke v enem kosu – brez šivanja in rezanja, torej brez odpadnega materiala (*zero waste* pristop). Izbira najkakovostnejša vlakna, z znanim poreklom in obdelavo, pri merino volni pa le s certifikatom, da ovce niso bile mučene (*mulesing free*). Veliko eksperimentira z različnimi materiali in volni pogosto dodaja vlakna lanu, koprive in konoplje. Predstavlja se samostojno in z drugimi ustvarjalci – tudi z oblikovalkami tekstilij iz kolektiva Kreativnice. Nazadnje ste njene izdelke lahko videli v pritličju Metalke ob podhodu Ajdovščina, kjer je bila organizirana priložnostna prednovoletna galerija in prodajalna Jelka.

Karmen Tomažič – arhitektka in pedagoginja

Karmen Tomažič je študij PTUA (*it. pianificazione territoriale, urbanistica e ambientale* - teritorialno, urbanistično in lokalno planiranje) končala leta 2014 na Fakulteti za arhitekturo v Algheru na Sardiniji s temo *Playscape Osnovne šole v Podgradu*. Študij v Algheru je zasnovan nekoliko drugače kot pri nas, saj večinoma temelji na naročenih projektih pod vodstvom profesorjev. Poudarek je na naravovarstvu, iskanju potencialov in spreminjanju pomanjkljivosti prostora v nove možnosti. V ospredju je zasnova projektov, pri katerih se z minimalnimi posegi in stroški ter participatornostjo poskrbi za maksimalen učinek, ne zgolj v prostoru, ampak tudi v družbi. Njen zaključni projekt v domačem Podgradu se je razvijal leto in pol, skupaj z otroki 2., 3. in 4., razreda OŠ. Ob novi osnovni šoli je videla priložnost za izrabo velikega praznega prostora, ki bi bil drugače namenjen za parkirišče. Sooblikovali so skupnostni prostor za krajane in prebivalce okoliških vasi z večgeneracijskimi kottički. Preden se je odpravila na Sardinijo, je kar deset let delala v projektantski praksi, sodelovala je pri projektiranju enodružinskih hiš, projektirala pa je tudi interierje v primorski podružnični šoli Sveti Anton. Po diplomi in nekaj skupnostnih akcijah v Podgradu se je pridružila Mreži za prostor in začela sodelovati z Inštitutom za politike prostora IPOP ter ustanovila Prostor, društvo za arhitekturo in prostor, s katerim izvaja predvsem projekte v Postojni. Njen najbolj odmeven projekt je *Kje je prostor v Postojni?* Praznim prostorom v mestnem jedru so želeli najti nove vsebine po vzoru projekta v Slovenj Gradcu. Karmen je izdelala koncept za novo namembnost praznih javnih prostorov, razkrila je degradirane točke in opozorila na številne prazne površine, ki bi lahko bile smiselneje izrabljene, a so bile namenjene parkirnim prostorom. Projekt je bil tako uspešen, da so ga izvajali tri poletja – manjše prostore so spremenili v »plažo« in s tem parkirišča spremenili v prostore druženja, na katerih so izvajali razne delavnice in prirejali družabne dogodke, najbolj pa so razveselili okoliške otroke, ki so tam preživljali proste dni. S svojim društvom je sodelovala tudi pri projektu Celostne urbane prenove mestnega jedra Postojne skupaj z Občino Postojna, Srednjo lesarsko in gozdarsko šolo ter študenti ljubljanske Fakultete za arhitekturo. Študente je usmerjala mag. Polona Filipič Gorenšek. Na delavnicah so mapirali prostorske probleme in

obstoječe kvalitete in naredili načrte za lesene prostorske instalacije, ki so jih tudi izdelali in postavili v prostor. Projekt se je začel leta 2017 in še traja, saj trenutno poteka prenova Tržaške ceste. Društvo Prostor je združilo moči z IPOP in občino in skupaj želijo prenoviti Tržaško cesto, ki je bila nekoč najpomembnejša mestna ulica, danes pa je programsko degradirana ter v celoti podrejena lokalnemu tranzitnemu tekočemu in stoječemu prometu. S participatornim urbanizmom želijo degradirano ulico spremeniti v skupnosti prostor po meri prebivalcev.

Apolonija Šušteršič – umetnica in pedagoginja

Apolonija Šušteršič je arhitektka, profesorica in vizualna umetnica. Že med študijem se je povezala s sošolci in nastal je arhitekturni kolektiv Skupina (Saša Galonja, Tadej Glažar, Arne Vehovar, Aleš Vrhovec, Apolonija Šušteršič). Za predstavitev Skupininega avtorskega in študijskega dela na Piranskih dnevih arhitekture 1990 so prejeli študentsko Plečnikovo priznanje. Študij na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo je Apolonija Šušteršič končala leta 1992 pod mentorstvom prof. Janeza Koželja. Po diplomi se je odpravila na Nizozemsko, kjer je na umetniški akademiji Rijksakademie van beeldende kunsten v Amsterdamu v letih 1994 in 1995 opravila specialistični diplomski študij. Sledil je premik še nekoliko severneje; na švedski univerzi Lunds universitet Konsthögskolan i Malmö je uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo *Hustadt, Inshallah: Learning from a participatory art project in a trans-local neighbourhood*. Deluje med Oslo in Ljubljano in razvija svojo kreativno prakso na presečišču arhitekture in vizualnih umetnosti. Med drugim je poučevala na norveški umetniški šoli Kunsthøgskolen i Oslo, kjer je postavila temelje magistrskega študija Arts & Public Space (Umetnost in javni prostor), ki ga je vodila zadnjih šest let. Apolonija Šušteršič je mednarodno priznana vizualna umetnica – svoja dela je razstavljala v švedskem Moderna Museet v Stockholmu, na berlinskem Biennalu 2, v ljubljanski Moderni galeriji, v galeriji Marian Goodman, v galeriji De Appel v Amsterdamu ... Pri svojem delu kritično obravnava in analizira prostor, raziskuje pa tudi procese in odnose med institucijami, kulturno politiko, prostorskim načrtovanjem in arhitekturo. Njeno široko zanimanje se začne pri fenomenološkem proučevanju prostora in nadaljuje z raziskovanjem družbene in politične narave našega življenjskega okolja. Običajno obsežno razišče specifične prostorske dogodke in pojave in situ in jih nato uporablja kot izhodišče svojega projekta. Rezultat njenega dela ni le kritika obstoječega, temveč ponuja različne predloge in odpira dialog za možnosti specifičnega prostora. Pri svojem delu se povezuje z lokalno skupnostjo, kustosi, sociologi, arhitekti in urbanisti. V rokah drži niti multidisciplinarnega diskurza, ki sega onkraj umetnosti in arhitekture, tako da družbeno angažiranost spretno vtke v vsakdanje življenje določene skupnosti ali prostora.

Nina Vastl Štefe – arhitektka in oblikovalka tekstilij

Arhitektka Nina Vastl Štefe je študij končala leta 1996 pod mentorstvom prof. Janeza Koželja. Kar dvajset let svoje poklicne poti je posvetila projektiranju enodružinskih montažnih hiš, sodelovala je s finskim podjetjem Honka ter domačima Marlesom in Jelovico. V času gospodarske krize se je preusmerila v projekte manjšega merila ter v oblikovanje tekstilij za dom iz naravnih materialov. Konec leta 2013 je registrirala samostojno dejavnost in se posvetila arhitekturnim projektom manjših meril: prenovam, novogradnjam ter predvsem lesenim hišam. Poleg samostojne arhitekturne prakse je obudila tudi željo po oblikovanju tekstilij, saj se je nad ročnimi deli navduševala že kot deklica – šivala, kvačkala in pletla je za vso družino. Tehnik barvanja se je učila od lokalnih rokodelcev in iz bogate tradicije barvarske in platnarske obrti na Loškem. Raziskovala je tuje in domače vire in jih preizkušala v praksi. Trenutno nastajajo prešite odeje iz volne in lanu, ročno barvana posteljina iz recikliranega vojaškega platna ter z avokadom ali z vrbovimi listi obarvane tekstilije. Eksperimentira s surovo svilo, koprivovimi vlakni, konopljo in ramijo oziroma belo koprivo. Rdeča nit njenega oblikovanja tekstilij so čiste oblike, izjemna pozornost do zaključnih detajlov in navdih iz narave. Nina Vastl Štefe trenutno sodeluje še s tremi ustvarjalkami tekstilij (Silvo Horvat – tkanje, Anja Musek – polstenje, Lili Pajntar – različne tehnike). Povezale so se v kolektiv Kreativnice. Kreativnice – sodobni tekstilni center imajo svoj delovni, razstavni in prodajni prostor v starem mestnem jedru Škofje Loke. Kolektiv Kreativnice se je predstavil že na več skupinskih razstavah: leta 2019 v

Rokodelskem centru Ribnica, leta 2020 v razstavnih prostorih projektne pisarne CzK v Mariboru, leta 2021 na Bienalu tekstilne umetnosti BIEN v Radovljici, na festivalu Pisana Loka v Škofji Loki in decembra 2021 v priložnostno odprti trgovini Jelka v Ljubljani.

Virginia Vrecl – arhitektka in fotografinja

Arhitektka in arhitekturna fotografinja Virginia Vrecl je leta 1997 diplomirala na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. Med študijem in po diplomi je sodelovala z različnimi arhitekturnimi biroji na Dunaju in v Ljubljani ter po opravljenem strokovnem izpitu začela samostojno arhitekturno prakso. Kot članica ZAPS in Društva arhitektov Ljubljana se je predstavljala na skupinskih preglednih razstavah, poudarek pa se je začel z arhitekture počasi prenašati na arhitekturno fotografijo. Da je ta pot prava, potrjujejo njene številne fotografske razstave. S prvo samostojno fotografsko razstavo *Skandinavske arhitekturne impresije* se je predstavila na Piranskih dnevih arhitekture 2014. V letu 2015 so sledile razstave *Arhitekturne impresije in abstrakcije* v Hiši arhitekture Maribor, *Arhitekturne sekvence* v Slovenskem kulturnem centru Korotan na Dunaju in *Arhitektura kot ozadje življenja* v Mali galeriji Cankarjevega doma v Ljubljani. Pozneje je samostojno razstavljala na festivalu sodobne fotografije Fotonični trenutki 2016, leta 2017 pa je imela razstavo *Arhitektura skozi objektiv Virginie Vrecl* v galeriji DESSA. Leta 2019 je razstavljala na skupinski razstavi *Betonske sanje* v galeriji Photon v Ljubljani. Leta 2021 je imela samostojno razstavo s fotografijami industrijske arhitekturne dediščine v Cankarjevem domu v ciklu *Likovni kritiki izbirajo*. Arhitekturne fotografije Virginie Vrecl se pojavljajo v domačih in tujih revijah in na spletnih portalih, v publikacijah in monografijah ter na številnih strokovnih razstavah. Na povabilo revije Arhitektov bilten sta bila v številki, posvečeni arhitekturni fotografiji, objavljena njena fotografija in kratko besedilo. Vpogled v njeno delo in fotografski pristop so omogočila gostujoča predavanja na FGPA – Oddelku za arhitekturo Univerze v Mariboru. Na povabilo nosilca predmeta Kompozicija izr. prof. dr. Petra Šenka zadnjih nekaj let predava o *Kompoziciji v arhitekturni fotografiji*. O njeni arhitekturni fotografiji je ob razstavi v okviru v Fotoničnih trenutkih 2016 dr. Peter Šenk zapisal:

»S fotografsko razstavo arhitekture avtorica Virginia Vrecl predstavlja niz arhitekturnih fotografij, ki povezujejo kompozicijo arhitekturnega detajla in njegovega izčiščenega vizualnega učinka. ... Podobe delov zgradb ali okolij skozi njen fotografski pogled postajajo podobe iz polja formalne estetike. S tem se prvine arhitektonike prevajajo v izčiščeno vizualnost. Kot bi želele preverjati in predstavljati kompozicije z izpostavljanjem vzorcev, oblik, kontrastov, geometrij, igre svetlobe in sence, gradacij itn., ki so na prvi pogled skriti v kompleksni celovitosti arhitekture, so njene arhitekturne fotografije usmerjene k 'arhistraktni umetnosti'.«

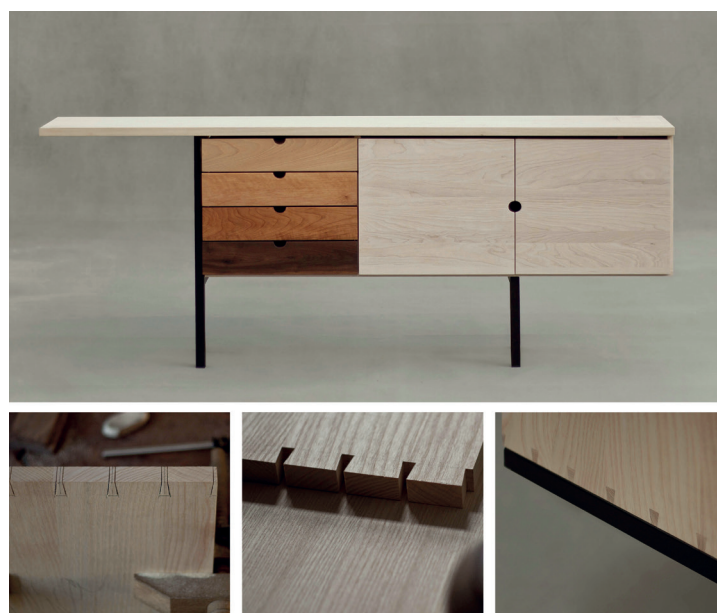
Izr. prof. dr. Peter Šenk

© Virginia Vrecl

Stopnice – trg pod gradom, Škofja Loka, 2017

© arhiv Studia Moste

Predalnik 1 za avdiosistem je bil izdelan za manjše stanovanje leta 2016. Predalnik je zasnovan z željo, da je občasno uporabljen tudi kot delovni prostor za delo z računalnikom in shranjevanje osnovnih pisarniških pripomočkov. Izdelan je iz beljenega jesenovega lesa, barvna lestvica predalov pa je sestavljena iz lesa bukve, jelše, hruške in oreha.

Klara Zalokar – arhitektka, oblikovalka in izdelovalka

Klara Zalokar je arhitektka in polovica kolektiva Studio Moste. Leta 2015 je pod mentorstvom doc. Mitje Zorca končala študij na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo s temo, posvečeno rokodelstvu, in za zaključno delo prejela Prešernovo nagrado Fakultete za arhitekturo. Po koncu študija je postala tehnična sodelavka v seminarju Mitje Zorca. Med prenovo zapuščene hiše Dom Mojmir v Mostah sta s partnerjem začela izdelovati manjše lesene izdelke s poudarkom na pohištvu. Klara se je od arhitekture povsem preusmerila v notranje oblikovanje, mizarstvo in rokodelstvo. S partnerjem sta se izučila tradicionalnega izdelovanja pohištva iz masivnega lesa, mizarstva. Znanje uporabljata pri oblikovanju sodobnih kosov pohištva in manjših predmetov. Staro znanje in dediščino o oblikovanju lesa združujeta s sodobnimi oblikovalskimi pristopi. Do jeseni 2021 je bila stalno v stiku s projektiranjem in poučevanjem kot asistentka Mitje Zorca na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo.

© arhiv Ane Skobe

Fotografinja Ana Skobe

Mlajša generacija arhitektk

Kako večplasten je poklic arhitektke, dokazuje in iz dneva v dan opredeljuje tudi mlajša generacija arhitektk. S svojim delom se ne želijo le odzvati na dane situacije, ampak vzpostavljajo nova merila in tisto, kar so dosegle že uveljavljene arhitektke, urbanistke in krajinske arhitektke, nadgrajujejo – ustaljene poglede, prakse in razmišljanja o arhitekturi pa spreminjajo in na novo definirajo. So zelo kritične in svoj kreativni izraz oblikujejo na arhitekturnih in oblikovalskih razstavah, pri projektantskih projektih, v intervjujih, strokovnih člankih, pri kolažiranju. Zavzemajo kritično distanco do grajenega in želijo z razširjanjem znanja doseči *prožnost* znotraj že obstoječega, bodisi s prenovami, raziskavami ali z ozaveščanjem širše in strokovne javnosti. Za doseganje prožnosti imajo k sreči na voljo dosti več kanalov, kot so jih imele arhitektke preteklih generacij. Svoja dela mlade arhitektke tako ažurno objavljajo na spletnih straneh in družbenih omrežjih, kar pa ne pomeni, da se jim je zaradi tega lažje uveljaviti nasprotno.

Ana Skobe – arhitektka in arhitekturna fotografinja

Ana Skobe se s fotografijo ukvarja že dlje časa, med študijem na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo pa je odkrila svoje zanimanje in poslanstvo v arhitekturni fotografiji. Tej je posvetila tudi magistrsko nalogo, v kateri je s potopitvijo v arhitekturno-fotografsko teorijo uspešno združila obe stroki. Trenutno primarno deluje na področju arhitekturne fotografije in je doktorska kandidatka na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo. Ana Skobe poudarja, da želi z (re) prezentacijo arhitekturnega dela s fotografijo doseči združitev ideje, ki je materializirana v objektu in njegovem odnosu do prostora, s svojo idejo o tem objektu. Zanima jo, kaj je v njem mogoče videti – kakšen je potencial njegovih specifičnih prostorskih rešitev. To poimenuje rekonstruiranje arhitekture. Ana se v zadnjih letih uspešno uveljavlja ne le v slovenskem, temveč tudi v mednarodnem merilu. Kar trikrat zaporedoma je zmagala na mednarodnem natečaju International Competition of Photography in Artificial Light. Leta 2019 je prejela nagrado za fotografijo na Vurnikovem fotografskem natečaju, sledila je njena prva samostojna fotografska razstava z naslovom *(Re)konstruiranje arhitekture: Nezgrajena serija* v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici. Osemkrat so njena dela razstavili na skupinskih razstavah po vsej Evropi. V preteklem letu je sodelovala tudi s Studiom Raketa in MAO pri snovanju razstave *Svet znotraj: oblikovanje modernih interierjev, 1930–danes*.

Tea Goljevšček – oblikovalka vidnih sporočil

Tea Goljevšček je večkrat nagrajena grafična oblikovalka. Študij arhitekture je končala leta 2015 na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pod mentorstvom prof. Petra Gabrijelčiča in doc. dr. Špele Hudnik. Že med študijem je s sošolkama Majo Trampuž in Urško Černigoj ustanovila Arhitekturno društvo Forum, ki je delovalo v domači Ajdovščini. V dialogu z različnimi ajdovškimi deležniki, predvsem pa s someščani, so želele dvigniti raven kulture bivanja in ozaveščenost o pomembnosti kakovostno oblikovanih skupnih prostorov. Opozarjale so na prostorske probleme v kontekstu širšega urbanizma Ajdovščine in tudi v manjšem merilu. Tea Goljevšček se je poklicno

Kolaž iz arhiva Sare Škarica, ki je nastal na povabilo Ane Kosi ob njenem raziskovanju heterotipij po vzoru francoskega filozofa Michela Foucaulta.

preusmerila v grafično oblikovanje ter oblikovanje vidnih sporočil. Z značilno grafično izraznostjo je izdelala podobe za Spirit Slovenija, Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo, oblikovala je turistične informacijske table za vas Vipavski Križ, za mladinski center Hiša mladih v Ajdovščini, Regijsko razvojno agencijo Rod Ajdovščina, večkrat je bila tudi finalistka natečajev vizualnih komunikacij Plaktivat ipd. Prav za projekt Vipavski Križ je leta 2017 prejela priznanje brumen in priznanje Društva oblikovalcev Slovenije za oblikovalski presežek leta 2017. Trenutno sodeluje z oblikovalko Evo Batič, s katero ustvarjata vidna sporočila pod imenom Disidis.

Katja Martinčič – urbanistka, raziskovalka in arhitektka

Katja Martinčič je leta 2016 končala študij na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo pod mentorstvom prof. Aleša Vodopivca in prof. Anje Planišček. Že med študijem se je povsem posvetila projektiranju in sodelovala v ljubljanskih birojih Multiplan, Triiije, Obrat, Plan B in v različnih projektih skupinah, ob delu in študiju je delala tudi kot demonstratorica v seminarjih prof. Aleša Vodopivca in prof. Anje Planišček. Aktivno je sodelovala tudi pri projektih ljubljanske Fakultete za arhitekturo v Afriki. Kmalu nato sprejela težko odločitev, da zapusti Ljubljano, nedosegljive cene stanovanj in norost arhitekturnega dela v birojih. Preselila se je v Idrijo, kjer je prek razpisa Ministrstva za kulturo izpeljala projekt Mladi starci. Raziskovala je bivanjske razmere starejših in ugotovila, da se prostor ne prilagaja demografskim spremembam. To je v Idriji še posebej izrazito zaradi izseljevanja mladih, prebivalstvo se stara hitreje od slovenskega povprečja. Sledilo je sodelovanje z Občino Idrija pod okriljem Ministrstva za okolje in prostor. V skladu z Alpsko konvencijo je Katja Martinčič izvedla analizo stanovanjske problematike v Idriji ter oblikovala predloge za izboljšanje: od zadrug do odkupov in prenov. Ta projekt je prerasel v stanovanjsko strategijo. V Idriji so bili nad svežimi pogledi Katje Martinčič tako navdušeni, da je postala občinska urbanistka. Zavzema se za ravnotežje med tržno naravnanimi projekti in željami prebivalcev in išče nove možnosti za uporabo spregledanih prostorov.

Sara Škarica – arhitektka in oblikovalka

Sara Škarica je arhitektka in radikalna grafična oblikovalka. Magistrirala je leta 2018 na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo pod mentorstvom prof. Tadeja Glažarja, kmalu nato je opravila še strokovni izpit pri Hrvaški arhitekturni zbornici. Vodi svoje podjetje, povezuje se in uresničuje projekte s samostojno delujočimi arhitekti, sodeluje z birojem Kosi in partnerji. Zagovarja staljšče, da so njeni arhitekturni kolaži arhitektura. Z nadrealističnimi kolaži je pospremila arhitekturno študijo Ane Kosi Heterotopije (ki se opira na avtorja te filozofske formulacije Michela Foucaulta) v reviji Outsider. Arhitekturni biro Kosi in partnerji pri utemeljitvah konceptov arhitekturnih projektov pogosto sodeluje s Sara Škarica, ki zamisli pretvori v kolaž. Njeni vizualni premisleki so tako močni in shematski, da povsem nadomestijo in presežejo pisni opis koncepta ali skico. Pred kratkim je skupaj z Ajdo Merslavič in Maticem Pantarjem odprla prenovljene večnamenske prostore GD Medno.

Z razstavo *edu.arh: Prakse arhitekturnega izobraževanja* je Danica Sretenović skupaj z Boštjanom Vugo in Majo Vardjan osvetlila večplastnost arhitekturnega poklica ter se vprašala, kakšen naj bo profil bodočega arhitekta in kakšna naj bo institucija, ki uči *videti arhitekturno*? Razstava zajema pregled arhitekturnega izobraževanja v Sloveniji v preteklosti in danes, ugotavlja, kakšne so zdajšnje prakse arhitekturnega izobraževanja, ter nakazuje smernice, kam se arhitekturno izobraževanje v prihodnosti še lahko razvije.

Danica Sretenović – arhitektka, raziskovalka, kustosinja in publicistka

Danica Sretenović je leta 2019 končala študij na Fakulteti za arhitekturo pod mentorstvom ddr. Petre Čeferin. Za monografijo *Prebijanje intercije realnosti* je s skupino soavtorjev prejela študentsko Prešernovo nagrado. Arhitekturno se udeležuje na področjih kuriranja, vizualnih medijev, teoretskih konceptov in izobraževalnih eksperimentov. Pri delu raziskuje anomalije, ki rušijo enotnost diskurza sodobne produkcije prostora. Te anomalije je opredelila v magistrski nalogi *Delovati arhitekturno*, v fotografsko-arhivski raziskavi *Nonument*, v raziskavi, razstavi in publikaciji *edu.arh: Prakse arhitekturnega izobraževanja* (v soavtorstvu z Boštjanom Vugo) ter v dokumentarnem filmu *Framed* v produkciji *Future Architecture* in *BINA*. V letih od 2015 do 2020 je sodelovala z ddr. Petro Čeferin pri predmetih *Analiza sodobne arhitekture*, *Arhitekturna teorija in kritika* ter pri seminarju *TPA*. Trenutno v sodelovanju z Gajo Mežnarič Osole (kolektiv *Trajna*) kurira program pomladne akademije *The Feral Palace*. Samostojno ali kot soavtorica je razstavljala v Barceloni, Chicagu, Londonu, Zagrebu, Beogradu in Ljubljani. Sodelovala je z birojema *Sadar+Vuga* in *Raketa* ter oblikovalskima studiiema *Kabinet01* in *Prapra*. Za poseben dosežek ji lahko štejemo, da ji je preteklo poletje v nekaj dneh uspelo povezati arhitektke, oblikovalce in druge kreativce v složno skupino in so s skupnimi močmi pred rušenjem ubranili *Bloudkovo skakalnico* v parku *Tivoli*.

Sklep

Po raziskavi med arhitektkami, ki delujejo na presečišču mnogoterih kreativnih praks, lahko potrdim uvodno tezo, da slovenska arhitektura niza presežke predvsem zaradi dejstva, da so arhitektke sposobne zajeti širino odgovornosti arhitekturnega poklica in se pri svojem delu ne omejujejo samo na projekciranje. Raziskava pa to tezo celo presega, saj predstavljene arhitektke utirajo poti tudi zunaj arhitekture. S svojimi projekti in mišljenjem ponujajo rešitve in jih tudi udeležujejo v obliki participatornega urbanizma, arhitekturnih študij, družbeno angažiranih projektov. Lotevajo se žgočih tem, ne samo v našem prostoru, temveč tudi v svetovnem merilu. Ustvarjanje slovenskih arhitektk je sicer osredotočeno na slovenski prostor, vendar pa so bile številne uspešne rešitve, projekti, študije in publikacije predstavljeni tudi po svetu. Da bi arhitektura lahko ostala arhitektura, pa se ne smemo zanašati le na neusahljiv polet in pronicljivost arhitektk. Predvsem lahko za dobre prostorske, pisne, grafične, participatorne ... arhitekturne projekte poskrbimo z ustreznimi delovnimi pogoji. Nujne so sistemske izboljšave pogojev za delo v arhitekturi. *ZAPS* se že leta trudi uveljaviti cenik storitev, ki bi določil primerne cene projektantske prakse ter vsaj nekoliko omilil damping, po katerem posegajo nekateri biroji, da se sploh lahko dokopljejo do dela. Trenutno je ta cenik samemu sebi namen. Dobri delovni pogoji pomenijo tudi temeljno delavsko pravico do osemurnega delovnika in do zaposlitve za nedoločen čas. Slednja je med predstavljenimi arhitektkami redkost, saj jih je redno

zaposlenih manj kot pet. Ostale so v glavnem samostojne podjetnice ali pa samozaposlene v kulturi (nekaj posameznic pa se o svojem statusu ni želelo opredeliti). Takšen status pomeni, da so arhitektke (deloma) neplačane ob boleznih, da so neplačane, ko grejo na dopust. Vse to je kršenje temeljnih človekovih in delavskih pravic, za katere se zavzema socialna država Republika Slovenija. Nekatere od predstavljenih arhitektk povedo, da so plačane s pavšalnim zneskom in da razmerje med urami in mesečnim pavšalom močno presega 8-urni delovnik. Če se poigramo s številkami, govorimo o razmerju, ki ob preračunu pokaže, da kljub diplomi ali magisteriju delajo za manj kot 10 evrov na uro, mesečni pavšal mlajše generacije arhitektk pa ne presega minimalne slovenske plače. Prav tako se dogaja, da njihovi delodajalci ne privolijo v podpis pogodb, ki bi arhitektke vsaj delno formalnopravno zaščitile. Ob inflaciji, dvigu cen nepremičnin, draženju hrane in povečevanju stroškov jim tako ne preostane drugega, kot da si tudi po tridesetem letu delijo stanovanja, da delajo v več birojih hkrati ter krepko več kot 8 ur na dan. Želim se izogniti poimenskemu izpostavljanju, vendar ugotavljam, da so med njimi tudi take, ki so v prikitem delovnem razmerju, kar je nezakonito. Delovna razmerja določa Zakon o delovnih razmerjih. Prikrita delovna razmerja so pogosta pri sodelovanju s subjekti na podlagi podjemne pogodbe, pri poslovnem sodelovanju s samozaposlenimi osebami ter tudi pri dijaškem in študentskem delu. Obstajali naj bi arhitekturnih biroji, ki kot pogoj za sodelovanje postavljajo odprtje s. p., zaradi zanje ugodnejšega poslovanja.

Posameznica, ki meni, "da opravlja delo na podlagi prikritega delovnega razmerja, ima po določilih 200. člena Zakona o delovnih razmerjih pravico pisno zahtevati, da delodajalec kršitev odpravi oziroma da svoje obveznosti izpolni. Če delodajalec nato v roku osmih delovnih dni po vročitvi zahtevne delavke ne izpolni svoje obveznosti oziroma ne odpravi kršitve, pa lahko delavka v roku 30 dni od poteka 8-dnevnega roka zahteva sodno varstvo pred pristojnim delovnih sodiščem."⁹ Do tega pogosto ne pride, saj bi to zagotovo pomenilo izgubo dela in izgubo prihodka.

Druga možnost za izboljšanje položaja je ustrezna zasnova natečajev, saj se z dobro izdelanimi natečajnimi zahtevami, ki prav tako prihajajo od *ZAPS*, lahko razvijejo dobre natečajne rešitve. S tem, ko se postavi natečajne omejitve, se že posredno *oblikuje* prostor, je v svoji magistrski nalogi, osnovani na primeru *NUK II*,¹⁰ ugotovil arhitekt Gregor Mljač.

Raziskavo lahko sklenem z izzivom za vse, ki delujemo v arhitekturi in zunaj nje: poudarjajte pomembnost dobrih delovnih pogojev, opozarjajte na nenehakost na delovnih mestih, obiskujte arhitekturne razstave, zastavljajte pomembna vprašanja pri odprtih omizjih, vzpodbujajte raziskovanje in arhitekturno publicistiko, kupujte knjige s področja arhitekture in podprite arhitekturno teorijo ter se o odprtih temah pogovarjajte. Pomembno je, da se kot kolektiv ustvarjalnih ljudi upremo prekarnemu delu, tudi na splošno, ne samo v arhitekturi. Skrbimo za izboljšanje bivanjske kulture v Sloveniji z lastnim spoštljivim odnosom do skupnega prostora in grajenega okolja ... Ali kot bi rekli stari Rimljani: **Verba movent exempla trahunt – besede premikajo marsikaj, pomembna pa so tudi dejanja.**

KOLIKO NAS JE

Člani

1602

Aktivni (1.262, 78,78 %)

V mirovanju (340, 21,22 %)

Moški (854, 53,31 %)

Ženske (748, 46,69 %)

Delež žensk med člani *ZAPS*. Vir: *ZAPS*.

9 Maruša Ščedrin, *Prikrito delovno razmerje*, <https://www.pravozavse.si/prikrito-delovno-razmerje/> (13. 5. 2022)

10 Mljač, G. (2021). *NUK III.: strategija delovanja arhitekta in vloga natečaja pri ustvarjanju objekta arhitekture: magistrska naloga*. [G. Mljač]